

*Kriterier för
benämningen
universitet*

En utredning

Kriterier för benämningen universitet - En utredning

Producerad av Högskoleverket i maj 1996

Högskoleverkets rapportserie 1996:12 R

ISSN 1400-948X

ISRN HSV-R--96/12--SE

Innehåll: Bedömnings- och utredningsavdelningen

Form: Informationsavdelningen

Tryck: Printgraf, Hägersten, maj 1996

Innehållsförteckning

Högskoleverkets missiv	5
Kriterier för benämningen universitet	5
Sammanfattning och förslag	6
Uppdraget	8
I Forskningspolitik och fria fakulteter	11
Styrelse och rektor	11
Fakulteterna	14
II Fakultetsorganisationens betydelse för forskning och forskarutbildning	16
Historik	16
Fakulteternas funktion	17
Fakulteterna som prioriterande organ för forskning och forskarutbildning	18
Effekter på forskarutbildningen	26
Fakultetens förmåga till förnyelse	27
Slutsats	29
III Sammanställning av förslag från de mindre och medelstora högskolorna om hur de vill forma sin forskningsorganisation	30
Slutsats	35
IV Inrättande av fakultetsorganisation och anvisande av fakultetsanslag	36
Vetenskaplig kvalitet	36
Fakultetens autonomi	37
Fakultetens vetenskapsområde	39
Generell eller specifik examensrätt	40
En utvecklingsplan	42
Benämningen universitet	44
Bilaga 1	46
Bilaga 2	59
Bilaga 3	72

Regeringen
Utbildningsdepartementet

Bedömnings- och utredningsavdelningen
Maivor Sjölund
Reg nr 60-843-95
1996-04-02

Kriterier för benämningen universitet

Högskoleverket överlämnar härmed sitt yttrande över vad som erfordras för att göra det möjligt för en högskola som för närvarande saknar fasta forskningsresurser att få generell rätt att bedriva forskarutbildning och utfärda doktorsexamen.

Ärendet har diskuterats i Högskoleverkets styrelse den 12 mars 1996.

Beslut i ärendet har fattats av generaldirektören efter föredragning av utredaren Maivor Sjölund. I den slutliga handläggningen har även avdelningscheferna Per Eklund, Ann Fritzell, Finn Hedvall, Torsten Kälvmemark, Frank Nordberg och Per Thullberg deltagit.

Agneta Bladh

Maivor Sjölund

Sammanfattning och förslag

Högskoleverket har på regeringens uppdrag utrett vad som erfordras för att göra det möjligt för en högskola utan egen fakultetsorganisation att bedriva forskarutbildning med examensrätt, generellt eller inom ett speciellt område.

1. En viss kvalitet och kvantitet ifråga om vetenskaplig verksamhet bör ha uppnåtts för att bedriva forskarutbildning med examensrätt. Bedömning bör ske av vetenskaplig kvalitet, omfattning och miljö som redovisas i bilaga 2.
2. Högskoleverket föreslår att statsmakterna fattar beslut om en utvecklingsplan för vissa högskolor för att lösa upp den ”moment-22”-liknande situation som de mindre och medelstora högskolorna befinner sig i. En sådan utvecklingsplan skulle ge en högskola ekonomiska möjligheter att under en begränsad period bygga upp kompetens som möjliggör bildande av fakultet och därmed även rätt att utfärda doktorsexamen. Utvecklingsplanen syftar till en kvalitativ förstärkning av de högskolor som bedöms ha särskilda förutsättningar att inom rimlig tid få en fakultet knuten till sig samt få rätt att utfärda doktorsexamen. En sådan utvecklingsplan kan förslagsvis löpa under tre år från 1997. Under denna period skulle de högskolor som kommer ifråga erhålla erforderliga medel för att rekrytera professorer och docentkompetenta lärare samt förbereda en fakultetsorganisation. Initiativet till utvecklingsplanen bör tas av högskolan ifråga. Dess kvalitativa relevans bör bedömas av Högskoleverket, medan beslut fattas av statsmakterna.

Denna utvecklingsprocess föreslås således ske i en ordning där Högskoleverket svarar för de kvalitativa bedömningarna och regering och riksdag för de ekonomiska och politiska bedömningarna. Statsmakterna skall enligt detta förslag fatta beslut om, i ett första skede, en utvecklingsplan inklusive vissa resurser och, i ett andra skede, om behörighet att ha en fakultetsorganisation med därtill hörande fasta forskningsresurser och examinationsrätt avseende forskarutbildningen. Inför statsmakternas beslut i respektive skede bör yttrande inhämtas från Högskoleverket om de kvalitativa förutsättningarna.

Högskoleverket konstaterar att genomförandet av ovan nämnda förslag kommer att kräva nya resurser. Detta gäller såväl utvecklingsplanen som en fortsättning av denna. Forskarutbildning är ett långsiktigt åtagande. Det är därför otillräckligt att den bedrivs med medel som ställs till förfogande under begränsad tid från lokala aktörer. Det erfordras att statsmakterna ställer långsiktiga resurser till förfogande för att göra det möjligt för de mindre och medelstora högskolorna att bedriva forskarutbildning med examensrätt.

3. Högskoleverket förordar att den högskola som efter statsmakternas beslut får rätt att inrätta fakultet ges en generell rätt att utfärda doktorsexamen och licentiatexamen, i likhet med de högskolor som idag har egen fakultetsorganisation. En inskränkning av denna rätt till vissa inriktningar eller ämnen föreslås således ej.
4. Högskoleverket föreslår att en högskola som erhåller rätt att inrätta fakultet också får generell rätt att utfärda magisterexamen.
5. Högskoleverket föreslår att benämningen universitet ges den högskola som bedriver forskning och utbildning inom flera olika vetenskapsområden. En bedömning bör göras från fall till fall. Utslagsgivande bör vara bredden i den studiemiljö som möter studenten vid högskolan.
6. Högskoleverket finner i likhet med RUT-93 att det är utomordentligt angeläget att vetenskapligt kompetenta organ ansvarar för ledning och planering av forskning och forskarutbildning. Fakultetsnämnder bör således vara obligatoriska vid de lärosäten som får fasta forskningsresurser och examensrätt avseende forskarutbildning. De bestämmelser som kringgärdar fakultetens och fakultetsnämndens bildande och funktion enligt högskolelagen och högskoleförordningen bör gälla även för fakulteter vid de mindre och medelstora högskolorna.
7. Högskoleverket föreslår, liksom RUT 93, att högskolorna ges möjligheter att på lokalt initiativ avgränsa fakultetens eller fakulteternas vetenskapsområden. Genomförandet förutsätter att förändringar sker i högskolelagens 2 kap. 5 §. Den nya skrivningen syftar till att öppna möjligheterna för lärosätena att själva forma sin fakultetsstruktur. På motsvarande sätt bör förändringar vidtas i regleringsbrevens konstruktion, så att en frikoppling mellan fakultetsområde och anslag möjliggörs.

Förslag till ny lydelse av 2 kap 5§ högskolelagen:

”För forskning och forskarutbildning skall det, vid de högskolor som riksdagen beslutar, finnas en eller flera fakulteter enligt högskolestyrelsens närmare bestämmande. För fakultetens uppgifter svarar det eller de organ som högskolestyrelsen bestämmer(fakultetsnämnder).

Flertalet ledamöter i ... fakultetsnämnderna.”

8. Högskoleverket anser att det är av central betydelse att en fakultet har möjlighet att påverka prioriteringarna inom ramen för sitt verksamhetsområde. Detta är en fundamental förutsättning för det organ som skall svara för den långsiktiga planeringen av forskarutbildningen. Högskoleverket konstaterar att dagens regelverk ej formellt ger fakultetsnämnderna en sådan ställning. Högskoleverket förordar med anledning av detta att det i högskoleförordningen skrivs in att fakultetsnämnderna skall bereda styrelsens beslut genom att utifrån kvalitativa bedömningar föreslå prioriteringar inom sitt verksamhetsområde.

Högskoleverket föreslår en ny 2 kap 5 a § i högskolelagen med följande lydelse:

”Fakultetsnämnd skall lägga förslag till högskolestyrelsen om prioriteringar av forskningen och forskarutbildningen inom sitt verksamhetsområde. Därvid skall fakultetsnämnden i första hand utgå från vetenskapliga bedömningar.”

Uppdraget

Högskoleverket fick den 18 december 1995 i uppdrag av Utbildningsdepartementet att utreda följande frågor:

- dels vad som erfordras för att göra det möjligt för en högskola som för närvarande saknar fasta forskningsresurser att specialisera sig på en viss inriktning och inom denna bedriva forskarutbildning och utfärda doktorsexamen,
- dels vad som erfordras för att göra det möjligt för en högskola att få generell rätt att bedriva forskarutbildning och utfärda doktorsexamen.

I uppdraget ingick att Högskoleverket skulle höra berörda instanser i frågan.

Som ett led i genomförandet av uppdraget inbjöd Högskoleverket till ett seminarium den 29 januari 1996 om fakultetsorganisationens betydelse för forskning och forskarutbildning. I seminariet deltog dekaner från samhällsvetenskapliga, humanistiska, matematiska- naturvetenskapliga och tekniska fakulteter, tema T och Sveriges lantbruksuniversitet samt ordförande och vice ordförande i Sveriges universitets och högskoleförbund. Vid seminariet deltog även den bedömningsgrupp som Högskoleverket förordnat beträffande inrättande av professurer vid högskolor utan egen fakultet (se bilaga 1).

Högskoleverket har i en skrivelse erbjudit de mindre och medelstora högskolorna att skriftligen, senast den 22 februari 1996, inkomma med förslag till hur de vill forma en eventuell organisation för forskning och forskarutbildning vid sin respektive högskola. Totalt 14 av 15 högskolor har besvarat skrivelsen. En sammanställning av svaren presenteras i avsnitt III.

Högskoleverket har vidare givit den av myndigheten tillförordnade bedömningsgruppen för inrättande av professurer i uppdrag att utarbeta ett dokument med kriterier för att inrätta professurer och för att bedriva forskning och forskarutbildning vid en högskola (se bilaga 2).

Högskoleverket har vid en sammankomst den 5 mars 1996 diskuterat sitt uppdrag med arbetsutskottet vid Sveriges universitets- och högskoleförbund (se bilaga 3).

Utredningsdirektivets formulering om ”vad som erfordras för att göra det möjligt” för en högskola utan fasta forskningsresurser att bedriva forskarutbildning inom ett speciellt område eller med generell examensrätt reser frågor av central och strategisk betydelse för högskolesektorn. Framför allt ställer uppdraget en diskussion av fakulteternas organisation, funktion och legitimitet i centrum, liksom deras förhållande gentemot statsmakterna, styrelse och rektor. Uppdraget reser även frågor om forskningens villkor, eftersom en institutions förutsättningar att bedriva forskarutbildning är intimt knuten till forskningen.

Högskoleverket har därför valt att anlägga ett bredare forskningspolitiskt perspektiv på sitt utredninguppdrag. Förutom att ange vilka kvalitativa krav som bör ställas på en miljö vid en högskola för att denna skall få bedriva

forskarutbildning, diskuterar Högskoleverket frågan inom vilka organisatoriska former forskarutbildning kan bedrivas för att vinna legitimitet i vetenskapssamhället. Högskoleverket har därvid tagit sin utgångspunkt i en diskussion om fakultetsorganisationens betydelse för forskning och forskarutbildning.

Högskoleverket redovisar sitt utredninguppdrag enligt följande:

- I. Forskningspolitik och fria fakulteter
- II. Fakultetsorganisationens betydelse för forskning och forskarutbildning
- III. Sammanställning av förslag från de mindre och medelstora högskolorna om hur de vill forma sin forskningsorganisation.
- IV. Inrättande av fakultetsorganisation och anvisande av fakultetsanslag

Som bilagor fogas:

- Bil. 1. Minnesanteckningar från Högskoleverkets seminarium om fakultetsorganisationens betydelse den 29 januari 1996.
- Bil. 2. PM från Bedömningsgruppen för inrättande av professurer beträffande ”Kriterier för inrättande av professurer och för att bedriva forskarutbildning med examensrätt”.
- Bil. 3. Utdrag ur protokoll fört vid Sveriges universitets- och högskoleförbunds arbetsutskott 1996-03-05.

I Forskningspolitik och fria fakulteter

Forskningspolitiken bedrivs i ett spänningsfält mellan olika poler bestående av demokratiska värden, nyttoaspekter och normer för ett fritt kunskapssökande. Aktörerna på den forskningspolitiska arenan är statsmakterna, forskningsråden, sektorsorganen, forskningsstiftelserna, EU-kommissionen, högskolestyrelser, fakulteter, institutioner, enskilda forskare eller grupper av forskare. Forskningspolitiken kan i en övergripande formulering sägas handla om hur mycket forskning som skall bedrivas inom vidare områden, hur den skall organiseras och finansieras, och i vissa fall, vad det skall forskas om. De forskningspolitiska medel som står till statsmakternas förfogande för att styra högskolornas forskningsverksamhet och forskarutbildning utgörs i huvudsak av lagar och regler.

I högskolelagen och högskoleförordningen styr statsmakterna de statliga högskolornas organisation i form av styrelse, rektor, fakulteter, valförsamlingar etc. I denna styrning bestämmer statsmakterna vilka fakulteter som skall finnas och genom formuleringen i högskolelagens 2 kap. 5 §, ”var och en för ett särskilt vetenskapsområde”, deras avgränsning. Även om professurer numera inrättas lokalt, eller genom Högskoleverkets prövningar, kan även regeringen inrätta professurer och därigenom styra forskningsinriktningen vid en högskola. Via regleringsbrev styr statsmakterna forskningens inriktning genom att öronmärka pengar till de olika fakulteterna samt till studiefinansieringen av doktorandutbildningen. Statsmakterna gör även en avvägning av finansieringen mellan fakultetsanslag och forskningsråd. Statsmakterna kan också påverka forskningens inriktning och forskarutbildningens omfattning och effektivitet genom olika typer av uttalanden i propositioner, utskottsbetänkanden och regleringsbrev.

Styrelse och rektor

Högskolans organisation är komplex och låter sig inte enkelt beskrivas i en struktur. Det handlar snarare om två parallella strukturer som delvis vilar på olika värdegrund. Denna dualism är speciellt framträdande vid de högskolor som bedriver forskarutbildning och därmed har en fakultetsorganisation. Dessa högskolor har en beslutsstruktur som inte är rent hierarkisk. De

beslutande organen, dvs styrelsen och de vid högskolan förekommande fakulteterna, står i ett komplicerat förhållande till varandra. Balansen och interaktionen mellan dessa beslutande organ framgår inte entydigt av högskolelagen och förordningen.

Enligt högskolelagen 2 kap 2§ har styrelsen *"inseende över högskolans alla angelägenheter och svarar för att dess uppgifter fullgörs"*. Av 3§ framgår att i ledningen av verksamheten närmast under styrelsen skall varje högskola ha en rektor. Av Högskoleförordningen framgår att rektor är ordförande i högskolans styrelse och förordnas av regeringen för högst sex år efter förslag av styrelsen för högskolan. Innan styrelsen avger sitt förslag skall förslag inhämtas från en valförsamling. Flertalet ledamöter i valförsamling skall vara lärare. Även studenterna har rätt att vara representerade i valförsamlingen.

Enligt högskolelagen utser regeringen flertalet av styrelsens övriga ledamöter, på högst tre år. Därvid bör regeringen välja personer med bakgrund i sådan verksamhet som är av betydelse för högskolans utbildnings- och forskningsuppdrag. Vidare bestämmer regeringen särskilt för varje högskola hur många ledamöter som skall representera lärarna och studenterna vid högskolan. Studenterna har rätt att vara representerade med minst två ledamöter. Företrädare för de anställda har närvaro- och yttranderätt vid styrelsens sammanträden.

Rektor Stig Strömholm diskuterar i en personligt hållen promemoria om styrning och ledning av Uppsala universitet de förändringar som skett under senare decennier av styrelsens sammansättning. Sedan den 1 juli 1995 är ledamotsantalet femton inklusive rektor. Regeringen har utsett två politiker, företrädande vardera regeringspartiet och den borgerliga oppositionen, därutöver har regeringen utsett sju ledamöter som företräder närings- och kulturliv utan aktivt politiskt engagemang. Dessutom ingår tre verksamhetsföreträdare och två studentrepresentanter. Strömholm pekar på att gruppen allmänföreträdare därmed har nio platser i konsistoriet medan de från universitetets egna led kommande medlemmarna är sex.

Strömholm menar att konsistoriets roll trots alla legislativa bemödanden inte är helt klar. Det främsta skälet är, menar han, de täta förändringarna beträffande uppgifter och sammansättning. "Det tar tid för en organisation – och allra mest för en krets, som med nödvändighet kommer samman förhållandevis sällan – att finna sin rätta och naturliga funktion och

arbetsmetod även om uppgifterna är principiellt klarlagda.” Strömholm menar att det är påtagligt att de allmänföreträdare som ”på senare tid utsetts och som i regel utvalts på grund av framträdande insatser på andra samhällsområden av helt naturliga skäl inte gärna kan vare sig ha eller förvärva ingående information om universitetets verksamhet eller om alla de beslut, regler och rutiner som styr arbetet inom en organisation med närmare 5000 anställda och 30.000 studenter, fördelade på över 150 högst olikartade arbetsenheter. Det är ofrånkomligt att en relativt stor andel av den knappa disponibla sammanträdestiden avsättes till ren **information ...**”¹

Av högskoleförordningen 2 kap. 2 § framgår vilka uppgifter som åligger styrelsen. Bland dessa uppgifter ingår att styrelsen själv skall besluta i viktigare frågor om högskolans organisation, om anslagsframställningar, årsredovisningar och viktigare framställningar i övrigt, inrättande av tjänst som professor etc.

Beträffande tjänstetillsättningsärenden råder ett interaktivt förhållande mellan styrelse, rektor och fakultetsnämnd. Styrelsen fattar beslut om inrättande av professurer och rektor svarar för tillsättningen av tjänsten, liksom för tjänster som lärare, forskarassistenter etc. Ett viktigt inslag i processen för att tillsätta tjänster är att fakultetsnämnden, enligt högskoleförordningen, utser ledamöterna i tjänsteförslagsnämnden. Tjänsteförslagsnämnden skall föreslå den sökande som nämnden anser främst bör komma ifråga. Detta förslag skall avges till rektor.

Styrelsens legitimitet som beslutande organ kan sägas vila på demokratisk och rationell värdegrund. Representanterna i styrelsen svarar tillför verksamheten impulser utifrån, och omvänt, ledamöterna fungerar som en kontaktyta utåt mot det omgivande samhället. Deras närvaro gör även universitetens verksamhet mer genomskinlig för demokratisk kontroll och insyn. Den rationella värdegrunden kommer till uttryck i flera av de uppgifter som åligger styrelsen, t ex anslagsframställningar och årsredovisningar. Dessa dokument återspeglar de administrativa effektivitets- och rationalitetskrav, ofta uttryckta i kvantitativa termer, som samhället genom riksdag, regering, myndigheter och finansärer ställer på verksamheten.

¹ Strömholm, Stig, Universitetsstyrning och universitetsledning. Diskussionspromemoria 1995-08-16.

De kvantitativa effektivitetskraven framträder i klarspråk i de gemensamma bestämmelserna för forskning och forskarutbildning som statsmakterna ålägger högskolorna i samband med resurstilldelning för forskning. Av dessa framgår att högskolorna ”skall bedriva effektiv verksamhet på hög internationell nivå”. Inom varje fakultetsområde skall högskolorna sträva efter att

- öka antalet doktorsexamina,
- öka andelen disputerade lärare,
- öka antalet kvinnliga lärare/forskare,
- öka omfattningen av externt finansierad verksamhet,
- förbättra informationen om forskning och forskningsresultat,
- bidra till att antalet artiklar av svenska forskare publicerade i internationella vetenskapliga tidskrifter ökar,
- vidga det internationella forskningssamarbetet, särskilt genom att utnyttja de möjligheter som deltagandet i EU:s forskningsprogram erbjuder.

Vidare framgår att de högskolor som finner det lämpligt, får utbetala en examenspremie omedelbart efter erlagd doktorsexamen, för att förbättra effektiviteten i forskarutbildningen.

(Statsliggaren 1995/96:VIII U, 61-62).

Befogenheten att inrätta professurer har stärkt styrelsens möjligheter att bedriva forskningspolitik och forma inriktningen i högskolans forskningsverksamhet. Men i praktiken torde denna process ske i en intim samverkan med de olika fakulteterna. Dessa kan förutsättas ha ett stort inflytande på vilka professurer som initieras och inrättas.

Fakulteterna

Fakulteternas konstitution, funktion, värdebas och legitimitet skiljer sig från styrelsernas. I högskolelagen 2 kap. 5 och 6 §§, sägs följande om fakulteter:

- 5 § ”För forskning och forskarutbildning skall det, vid de högskolor som riksdagen beslutar, finnas fakulteter, var och en för ett särskilt vetenskapsområde. För fakultetens uppgifter svarar det eller de organ som högskolestyrelsen bestämmer (fakultetsnämnder). Gemensam fakultetsnämnd för två eller flera fakulteter får dock inrättas endast efter medgivande från regeringen.

Flertalet ledamöter i fakultetsnämnderna skall vara vetenskapligt kompetenta lärare inom fakulteten. De skall utses genom val inom fakulteten. Studenterna vid de högskolor där fakulteten skall verka har rätt att vara representerade i fakultetsnämnderna.”

6 § ”Vid de högskolor där det finns en fakultet svarar fakultetsnämnden också för grundutbildningen inom sitt vetenskapsområde, om inte högskolestyrelsen inrättar särskilda organ för grundutbildningen ...”. De konkreta uppgifter som stadgas i högskoleförordningen beträffande fakultetsnämndernas arbete med forskarutbildningen handlar om att fastställa studieplaner, besluta om forskarutbildningens dimensionering och särskilda behörighetsvillkor, utse handledare, utse ordförande och fakultetsopponent för disputationer samt betygsnämnd.

Förutom dessa uppgifter svarar fakultetsnämnderna i praktiken för ytterligare en central uppgift som inte omnämns i högskolelagen eller förordningen, nämligen att efter beslut av högskolestyrelsen fördela de medel som riksdagen tilldelar fakulteten via regleringsbrevet till högskolan. I detta sammanhang bör även understrykas att fakulteternas verksamhetsområde även omfattar forskningen vid de mindre och medelstora högskolorna. Fakultetsnämnden fördelar bl a vissa forskningsmedel till de högskolor som enligt högskoleförordningen, bilaga 2, tillhör fakulteten.

Fakulteternas legitimitet grundas på att dess medlemmar skall vara vetenskapligt kompetenta lärare inom fakulteten. Dessa utser genom val ledamöterna i fakultetsnämnden och lämnar förslag till rektor om vilken som skall vara fakultetens ledare, dvs dekanus. Fakulteterna kan därmed sägas bygga på en kollegial gemenskap. Den gemensamma värdebasen hämtas ur de vetenskapliga normerna för god forskning. Dessa handlar om vetenskaplig kvalitet, att ny kunskap kritiskt prövas mot tidigare erfarenheter och drivkraften i processen utgörs av nyfikenhet och ett sökande efter kunskap för kunskapens egen skull. Dessa normer är till sin karaktär annorlunda än de demokratiska och rationella värden som vägleder styrelsens arbete.

II Fakultetsorganisationens betydelse för forskning och forskarutbildning

Historik²

Begreppet fakultet tillhör det äldsta skiktet av högskolevärldens arvegods. Det kom tidigt att utnyttjas som beteckning för en grupp av innehållsligt samhörande ämnen vid ett universitet och de lärare som ansvarade för dessa. Den indelning i fyra fakulteter, som introducerades vid Parisuniversitetet på 1200-talet – filosofisk, teologisk, juridisk och medicinsk – kom att bilda mönster för de kontinentala universiteten liksom längre fram för de svenska i Uppsala, Åbo, Dorpat och Lund. Redan från början förelåg dock betydande skillnader i status mellan de fyra. Studenterna skulle normalt inleda sina studier vid den filosofiska fakulteten, länge benämnd som ”artist-fakulteten” efter den senantika vetenskapshierarkin *artes liberales*. De sju s k fria konsterna, bildade grunden för undervisningen. Efter åtskilliga års studier kunde studenterna där förvärva den lägsta lärdomsgraden *baccalaureus*, och sedan kunde man fortsätta vid någon av de tre högre fakulteterna; högst anseende hade under många sekel den teologiska.

Som ett inslag i det intellektuella klimatskiftet omkring 1800 vann den filosofiska fakulteten, som ofta kallades den ”fria” i kontrast mot de övriga tre, mer påtagligt yrkesförberedande fakulteterna, allt högre anseende, och det var närmast utifrån föreställningar om dess fria kunskapssökande, som Wilhelm von Humboldt utformade sitt universitetsideal. Detta ideal präglar alltjämt gällande föreskrifter för svensk högre utbildning. Det återfinns i högskolelagens formulering: ”Verksamheten skall bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning.” (Högskolelagen kap 1. 3 §).

Den medeltida fakultetsindelningen bestod i stort sett oförändrad långt in på 1800-talet. I Sverige delades den filosofiska fakulteten först 1876 i en

² Historiken bygger på ett anförande av professor Inge Jonsson vid Högskoleverkets seminarium den 29 januari 1996.

humanistisk och en matematisk-naturvetenskaplig sektion, och det dröjde in i vårt århundrade, innan dessa bildade egna fakulteter. Först på 1960-talet lösgjordes så den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen från den humanistiska fakulteten.

Förklaringar till dessa förändringar finns i vetenskapens specialisering och i tillväxten av lärare och studenter. Från mitten av 1800-talet till andra världskriget gick utvecklingen i relativt makligt tempo men har därefter gått så mycket hastigare. Som lärargrupp eller professorskollegium var den traditionella fakulteten närmast att uppfatta som en myndighet med främsta uppgift att examinera studenter och ansvara för disputationer för magister- och senare doktorsgraden. Fakulteternas främsta företrädare, dekanerna, utövade också ett avgörande inflytande på universitetets centrala ledning som ledamöter i konsistorium, och under långa perioder hade rektor knappast annan reell funktion än att representera universitetet utåt och inåt, medan den egentliga makten utövades av fakulteterna.

Formellt och terminologiskt finns det mesta kvar av det medeltida arvet. En betydelsefull skillnad har emellertid inträffat. Fram till 1977 års reform deltog alla ordinarie lärare i fakultetens sammanträden och beslut, men därefter har makten överförts till valda organ. Detta har förmodligen lett till en minskning av framför allt professorernas deltagande i fakultetens angelägenheter, troligen också till färre kontakter mellan ingående discipliner. De fasta fakultetsmötena en gång i månaden gav ämnesrepresentanterna tillfälle att träffas. Betyg på doktorsavhandlingar sattes före 1977 av fakulteten – eller i varje fall av sektionen – in pleno på grundval av ofta utförliga utlåtanden, och tillsättning av professorer skedde genom votering, varvid den yngste ledamoten först måste redovisa sin ståndpunkt. Samtliga kvalitetsutövande beslutsfunktioner utövas numera av fakultetsnämnden, det valda organet.

Fakulteternas funktion

Vid det seminarium med dekaner som Högskoleverket anordnade den 29 januari 1996 diskuterades fakulteternas funktion. Därvid framkom att den primära uppgiften för landets fakulteter, enkannerligen fakultetsnämnderna, är att svara för planering av grundutbildning, forskning och forskarutbildning. De närvarande dekanerna menade att alla övriga aktörer, som regering, forskningsråd, stiftelser, industri etc endast har deluppgifter i detta arbete.

Universiteten centralt, via rektorer och styrelser har ett betydande formellt ansvar. Men det faktiska ansvaret ligger på fakultetsnämnderna.

Det framhölls att det är i fakulteterna som den samlade kompetensen finns för att kunna följa ämnesområdenas utveckling i ett internationellt perspektiv. En väl fungerande fakultet, kollegialt uppbyggd och i intim växelverkan med internationellt framstående kollegor och fakulteter ger den kontinuitet i bedömningarna som krävs för att det långsiktiga målmedvetna arbetet skall ge ett bra resultat.

Det framkom vidare under seminariet att långsiktigheten i fakulteternas arbete skapas genom strategisk planering av grundutbildning, forskning och forskarutbildning. Tidsskalan i detta arbete är ett eller flera decennier. Det tar tid att planera en ny grundutbildning, genomföra den och ”utnyttja” den ute i samhället. Under denna tidsrymd hinner mycket ske i det omgivande samhället, inom politik, ekonomi och näringsliv.

Förutsättningarna för långsiktighet i fakultetens arbete beror till viss del på hur stor fakulteten är, eftersom verksamheten helt vilar på de personer som fakulteten utgörs av. Ju större en fakultet är desto större blir kontaktytorna, inte minst internationellt. Detta skapar bredd och djup i verksamheten samt förutsättningar för ett långsiktigt handlande. En kritisk punkt för fakulteterna är att kunna hålla en tillräcklig handledningskapacitet för forskarutbildningen.

Fakulteterna som prioriterande organ för forskning och forskarutbildning

Dekanerna underströk att en central uppgift för flertalet fakultetsnämnder är att planera och fördela fakultetsresurserna så att de grundläggande disciplinerna blir tillräckligt väl företrädade. Det handlar om att planera för en bred representation av grunddiscipliner. De medel som står till fakulteternas förfogande för att styra verksamhetens inriktning är bl a att initiera inrättande av professorer inom forskningsområden som man vill prioritera och att fördela medel mellan institutioner, forskningsprogram, centra etc.

En central fråga i detta sammanhang är vilka reella möjligheter fakulteterna har att styra verksamheten i önskvärd riktning utifrån vetenskapliga prioriteringar. Professor Kjell Goldmann har diskuterat denna fråga i ett kapitel till en antologi tillägnad Inge Jonsson som rektor vid Stockholm

universitet åren 1988-1994.³ Goldmann frågar vem som egentligen har bestämt utvecklingen av den samhällsvetenskapliga forskningen vid Stockholms universitet. Är det samhället eller universitetet som bestämt riktningen? Han beskriver hur ett flertal professurer inrättats och centrubildningar vuxit fram. Han konstaterar samtidigt att det varken är universitet eller samhället i någon enhetlig mening som styr denna process. Det som skett är till väsentlig del ett resultat av en växelverkan mellan enskilda forskare och institutioner å ena sidan och skilda intressenter ute i samhället å den andra. Fakultetsnämndens roll har varit marginell, menar Goldmann, och pekar på skäl till varför fakultetsnämnden avstått från att styra. Det ena skälet är att det funnits föga att styra med. Bara obetydliga resurser hade kunnat disponeras för nya, av nämnden definierade ändamål. De resurser som tillförts fakulteten hade varit avsedda för att tillgodose externt fastställda syften. Det andra skälet var att fakultetsnämnden haft ickestyrning som policy. Goldmann menar att nämnden hade sett som sin främsta uppgift att medverka till att göra universitetets samhällsvetenskap så bra som möjligt oavsett inriktning. Det hade istället varit externa aktörer, främst riksdag och regering, som format fakultetens inriktning. Två forskningscentra och ett flertal professurer hade tillkommit under perioden 1988-1994 på initiativ av statsmakterna.

Goldmann menar att fakultetsnämnden gav sitt moraliska stöd åt de skilda initiativen samtidigt som den försökte att skydda de etablerade disciplinerna mot att utarmas av centrubildningar. Fakultetsnämnden hade även försökt motverka snäva specialinriktade professurer. Den bild som Goldmann tecknar är att dynamiken i fakultetens verksamhet varit externt styrd.

En analys av externfinansieringens påverkan på fakulteternas fördelning av fakultetsanslagen, som Högskoleverket genomförde på uppdrag av Forskningsfinansieringsutredningen hösten 1995, bekräftar i stort Goldmanns bild. Studien sökte svaret på två frågor. Den ena var hur olika typer av externfinansiering direkt eller indirekt påverkade fördelningen av fakultetsanslaget. Den andra frågan rörde externfinansieringens eventuella tendens att styra forskningen mot enheter, befintliga eller nyskapade, utanför institutionerna. Den strategiska frågan gällde om universiteten uppmuntrade sådana lösningar eller om man försökte undvika dem.

³ Kjell Goldmann, "Samhällsvetenskap och samhälle" i *Forskning i utveckling*, Stockholms universitet under Inge Jonssons rektorat. Stockholms universitet, 1994.

Studien visade att många fakulteter tillämpar en direkt koppling mellan institutionernas förmåga att erhålla externa medel och institutionernas del av fakultetsanslaget. Av de 19 närmare undersökta fakulteterna var det 10 stycken som tillämpade en positiv koppling så att de institutioner som fått externa medel även fick en större tilldelning av fakultetsanslaget. Det fanns dock inga tecken på att vissa universitet eller vissa typer av fakulteter skulle tillämpa en gemensam eller liknande norm. De undersökta medicinska fakulteterna (Lunds universitet, Linköpings universitet, Umeå universitet och Karolinska institutet) hade samtliga en direkt koppling mellan institutionernas erhållna externa medel och fördelningen av fakultetsanslaget. Vissa samhällsvetenskapliga fakulteter tillämpade en koppling till institutionernas förmåga att erhålla externa medel medan andra inte använde sig av denna princip. Vid tillämpning av en direkt koppling är det vanligt att de externa medlen viktas. Medel från forskningsråden väger ofta tyngre, eftersom de anses spegla en vetenskaplig kvalitetsbedömning, än medel från sektorsorgan vid fördelningen av fakultetsanslaget.

Bland de fakulteter som inte hade ett direkt samband fanns i nästan samtliga fall ett indirekt samband mellan mängden externa medel och fördelningen av fakultetsanslaget. En övervägande majoritet av fakulteterna tillämpar antalet avlagda licentiat- och doktorsexamina som en fördelningsnyckel för fakultetsanslaget. Då förekomsten av externfinansierade doktorander är en relativt vanlig förekomst innebär det att en indirekt koppling mellan externa medel och fakultetsanslaget skapas. De institutioner som har förmåga och möjligheter att dra till sig externa medel kan ha fler professorer (externt finansierade under en övergångstid) liksom fler doktorander. På sikt ger det en större utdelning från fakultetsanslaget eftersom det genererar fler utfärdade doktorsexamina.

Skäl som anfördes av de fakulteter som tillämpade en koppling mellan mängden externa medel och fakultetsmedel var att systemet skapade incitament för institutionerna. Ett annat argument var att de externa medlen, som har erhållits i konkurrens, visade på kvalitet på forskningen. Det är dock högst 10 procent av fakultetsanslaget som fördelas på detta vis. Anledningen är att större delen av fakultetsanslaget på de flesta institutioner är låst i tjänster.

Studien av externfinansieringens inverkan på fakultetsanslagets fördelning bekräftade till stor del en aktuell tes i dagens forskningspolitiska debatt om

att ett nytt sätt håller på att växa fram för att skapa ny kunskap. Det nya sättet är, till skillnad från det traditionella inomvetenskapliga sättet, externt drivet och syftar till en effektiv kunskapsproduktion. I boken ”*The new production of knowledge. The dynamics of science and research in contemporary societies*”⁴ beskrivs skillnaden mellan det traditionella och det nya sättet för att ta fram ny kunskap.

För enkelhetens skull har författarna döpt modellerna till Mode 1 och Mode 2. Med Mode 1 menar författarna det traditionella, inomvetenskapliga, sättet att skapa ny kunskap. Forskarnas nyfikenhet och sanningssökande är den främsta drivkraften utan direkt avseende på *nyttan* med den nya kunskapen. Det kritiska tänkandet och prövandet av att kunskapen i någon bemärkelse är sann utgör centrala ingredienser i denna modell. De inomvetenskapliga kriterierna står som garant för kvaliteten i forskningen. I Mode 1 formas och löses forskningsfrågorna inom ämnesdisciplinerna.

Mode 2 är flerdisciplinärt och problemdrivet. Frågorna ställs i den miljö där kunskapen skall appliceras. Medan Mode 1 karaktäriseras av homogenitet och hierarkisk bevarande organisering kännetecknas Mode 2 av heterogenitet och föränderlig organisering. Den inkluderar olika aktörer som samarbetar om ett problem som definierats i en speciell och lokal kontext. Författarna menar att ett nytt sätt för att ta fram ny kunskap utvecklas jämsides med det traditionella sättet.

De båda modellerna bygger på olika typer av kvalitetskontroll. I Mode 1 är det de gängse inomvetenskapliga kriterierna som utgör kvalitetskontrollen. Frågeställningarna är inomdisciplinära och den nya kunskapen prövas mot tidigare erfarenheter. Den centrala frågan är om kunskapen i någon bemärkelse är sann. Diskussionen förs i en anda av *Context of Justification* för att använda Karl Poppers⁵ terminologi. Drivkraften är ett kunskapssökande för kunskapens egen skull.

⁴ Gibbons, Michel et al. 1994. *The new production of knowledge. The dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage Publication. Forskningsrådsnämnden (FRN) är en av delfinansierarna till boken.

⁵ Karl R. Popper. 1972. *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*. London: Routledge and Kegan Paul.

Drivkraften i Mode 2 är att kunskapen skall vara nyttig för någon, industrin, staten eller samhället i stort. Kunskapen utvecklas i en miljö som präglas av förhandlingar mellan aktörer. En förutsättning för att kunna producera ny kunskap är att alla intressen kommit fram och tillgodosetts. Effektiviteten i kunskapsprocessen och nyttan av den framtagna kunskapen är de centrala kriterierna på kvalitet i Mode 2. Författarna pekar på ett komplementärt förhållande mellan modellerna. Mode 1 är en nödvändig förutsättning för problemlösning enligt Mode 2. Men Mode 1 är inte alltid tillräcklig därför kompletteras de inomvetenskapliga kriterierna för kvalitetskontroll med effektivitets- och nyttoaspekterna i Mode 2.

I intervjuerna med högskolornas ledning och fakulteter framgick att den externa finansieringen har en tendens att skapa enheter vid sidan av institutionsstrukturen. För högskolorna medför detta förhållande en dualistisk handlingsstrategi. Å ena sidan är man intresserad av att dra nya forskningsresurser till högskolan. Å den andra sidan vill man själv behålla initiativet och styra användningen av dessa pengar.

Intervjuerna med ledningarna för högskolorna och fakulteterna visade på tre framträdande drag. Högskolorna strävar efter att skapa en organisation som fyller kraven på *stabilitet*, *flexibilitet* och *autonomi*. Dessa tre egenskaper har betydelse för högskolornas möjligheter att genomföra sitt samhällsuppdrag, nämligen

att bedriva utbildning som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet,

att bedriva forskning

att sprida kännedom om verksamheten, nya kunskaper och erfarenheter samt hur dessa kan tillämpas (ibland omnämnd som den tredje uppgiften)⁶.

Stabiliteten behövs för den långsiktiga och förutsättningslösa kunskapsutvecklingen. Institutionerna är basen för denna verksamhet. Det är inom dessa som den ämnesdisciplinära kunskapsutvecklingen och inomvetenskapliga kvalitetskontrollen sker. Som organisatorisk enhet svarar

⁶ se Högskolelagen 1 kap. andra paragrafen.

institutionerna för både grundutbildning, forskning och forskarutbildning. De skapar därigenom förutsättningar för en utbildning på vetenskaplig grund.

Flexibilitet i verksamheten försöker högskolan uppnå genom att skapa löst kopplade nätverk eller centrumbildningar inom högskolan, mellan högskolor eller mellan högskolor och näringsliv. Dessa är som regel flerdisciplinära och drivs av ett sökande efter lösningar på gemensamt formulerade problem. Dessa centrumbildningar består av forskare och doktorander samt i vissa fall även av medverkande från företag och näringsliv.

Högskolans autonomi bygger på att det är de inomvetenskapliga kriterierna och det förutsättningslösa kunskapssökandet som ligger till grund för beslut om utbildningens och forskningens inriktning. Intervjuerna visar att högskoleledningarna och fakulteterna strävar efter att värna om den vetenskapliga miljöns autonomi. Detta gör man i första hand genom att slå vakt om förutsättningarna för Mode 1. Detta sker exempelvis genom att fakultetsanslagen förstärks för de institutioner som fått externa medel från forskningsråd eftersom dessa genomgått en inomvetenskaplig granskning. Samtidigt är man positiv till att skapa och utveckla arbetsformer enligt Mode 2.

Den praktiska strategi, som tydligt framträdde vid intervjuerna, är att alla verksamma inom högskolan skall ha sin hemvist, anställning och identitet i en ämnesinstitution. Det gäller såväl lärarna som doktoranderna. Den stabila basen i högskolorna är institutionerna. Utifrån denna bas kan sedan nätverk och centrumbildningar utvecklas och avvecklas i takt med att frågeställningar och forskningsområden förändras. I institutionerna bedrivs den traditionella forskningen (grundforskning) och kunskapssökandet enligt Mode 1 utan avseende på kunskapens direkta produktiva nytta. I centrumbildningarna möts forskare, doktorander och praktiker för att lösa gemensamt formulerade problem. I denna Mode 2 liknande process genereras ny kunskap genom problemlösningen. Denna kan sedan återföras till institutionerna. Detta sker dels via forskarna som i sin undervisning tar upp och behandlar den nya kunskapen, dels via doktoranderna som i sitt avhandlingsarbete och undervisning tillämpar och utvecklar den nya kunskapen.

En annan faktor är den långsiktiga kunskapsutvecklingen. Denna äger främst rum inom den ämnesdisciplinära forskningen utan avseende på att

kunskapen skall ha direkt praktisk relevans. Det är kanske först i ett perspektiv på 10 till 20 år, eller ännu längre, som denna kunskap kan visa sig ha en mer direkt praktisk tillämpning. Vid intervjuerna framkom att högskolornas ledningar och representanter för fakulteterna hyser viss oro för möjligheten att driva den långsiktiga kunskapsutvecklingen. För att detta skall vara möjligt krävs en balans i storlek mellan fakultetsmedel och extern finansiering. Högskolorna uttrycker farhågor för att fakultetsmedlen minskar i förhållande till den externa finansieringen. En sådan utveckling skulle reducera högskolorna och fakulteternas möjlighet att själva styra verksamheten.

Samtidigt finns en positiv syn på de nya förutsättningar som framför allt forskningsstiftelserna och EUs forskningsmedel kan medföra. De ger nya möjligheter att utveckla och organisera forskningen. Kunskapsutvecklingen är idag mer komplicerad och sammansatt vilket innebär att forskare från flera ämnesområden måste samverka för att vinna ny kunskap. Den nya typen av forskningsfinansiering skapar förutsättningar för sådan samverkan. Detta är speciellt framträdande vid de tekniska-, matematiska-naturvetenskapliga- och medicinska fakulteterna. På samma sätt finns det en positiv syn på de forskarskolor som initierats. Dessa ses som ett tillskott i verksamheten som skapar bättre förutsättningar för doktorandernas utbildning.

Det finns en spänning mellan externfinansiärernas ambitioner och fakulteternas eller högskolornas strategi för att skapa en bra miljö för utbildning och långsiktig forskning. Den grundsats som gäller för universitetens konstruktion är att utbildning och forskning skall ha en tät koppling. Denna samverkan kan försvåras om forskningen förs ut till enheter utanför institutionerna som svarar för grundutbildning och forskarutbildning. Man tappar då den direkta kopplingen grund- och forskarutbildning och institutionens forskning. Det finns även en spänning avseende tidsaspekt och forskningsresultatens nytta. De externa finansiärerna vill ofta se konkreta tillämpbara resultat inom en fastställd tid, medan forskningens sökande efter ny kunskap inte känner några sådana tids- och nyttogränser.

Under budgetåret 1994/95 var i genomsnitt forskningen och forskarutbildningen vid universitet och högskolor till drygt hälften finansierad med direkta statsanslag. De externa finansiärerna (forskningsråd, statliga myndigheter, forskningsstiftelser, kommuner och landsting, affärsdrivande verk, svenska och utländska företag och organisationer) stod för 44 procent av

forskningsfinansieringen. Andelen externa medel varierar mellan högskolorna, till stor del beroende på respektive högskolas forskningsprofil och vetenskapsområde. Andelen externt finansierad verksamhet är t ex större vid de tekniska fakulteterna. Den svarar där för mer än hälften av intäkterna. Forskningen vid de mindre och medelstora högskolorna finansierades i högre grad än vid de stora lärosätena med externa medel. Vid de mindre och medelstora högskolorna svarade externa medel för 62 procent av forskningsverksamheten (Källa: Högskoleverkets årsrapport 94/95).

Vid Högskoleverkets seminarium om fakultetsorganisationens betydelse framkom att vissa externfinansierare ställer krav på motfinansiering från högskolorna, dvs högskolan skall svara för hälften av kostnaderna för ett forskningsprogram. Det är i stort sett de nya finansierarna, forskningsstiftelserna och EU-kommissionen samt NUTEK, som ställer sådana villkor. Kravet på motfinansiering gör att utrymmet för fakultetens egna oberoende satsningar på nya områden blir drastiskt reducerat. Vissa högskolor säger sig ha bundit upp större summor för framtiden än vad som täcks av fakultetsanslaget. De professorer som tillsätts med externa forskningsmedel skall efter några år, när externfinansieringen upphör, övertas av institutionerna. Den bild som framträder är problematisk. Handlingsutrymmet för de vetenskapliga prioriteringarna av fakultetsanslaget synes bli allt mindre genom att balansen mellan intern och extern finansiering förändrats och där den senare väger allt tyngre.

RUT-93 konstaterar i sitt slutbetänkande att sammantaget styrs runt hälften av fakultetsanslagens närmare användning direkt eller indirekt av statsmakternas beslut. Om man därtill beaktar den andel av anslagen som avsätts för lokalkostnader och för gemensamma ändamål, administration och bibliotek m.m. återstår för fakultetsnämnderna knappast mer än en fjärdedel av anslagen. Även denna del är ofta relativt bunden i ett **kortare perspektiv**.⁷

Forskningsfinansieringsutredningen påpekar i sitt slutbetänkande att en alltför låg egen finansiering via fakultetsanslagen begränsar högskolans möjligheter att fullgöra sin uppgift, dvs ansvaret för forskarutbildning och

⁷ SOU 1996:21, 46.

fri forskning, på ett bra sätt. En beräkning som Forskningsfinansieringsutredningen gjort visar att det skulle krävas en överflyttning av nära 2,4 miljarder kr till fakultetsanslagen om externfinansieringsandelen skulle återställas till 1984/85 års nivå. Utredningen konstaterar att detta motsvarar cirka hälften av samtliga externa medel från råd och sektorsorgan. Utredningen menar dock att det varken är realistiskt eller önskvärt att återskapa den situation som gällde då (SOU 1996:29, 14).

Effekter på forskarutbildningen

Den intressanta frågan är hur den externa styrningen av forskningen kan tänkas påverka forskarutbildningen. Edward J. Hackett, professor i sociologi vid Department of Science and Technology Studies vid Rensselaer Polytechnic Institute, USA, har i en illustrativ artikel ”[Science as a Vocation in the 1990s](#)”⁸ beskrivit dessa effekter bl a på forskarutbildningen. Analysen bygger på intervjuer med forskare och lärare och resultaten är att betrakta som tentativa.

Hackett talar om en kulturell förändring av vetenskapen som han diskuterar utifrån tre underliggande värde dimensioner i högre utbildning och forskning. Dessa är ”science and scientist as instrumental versus intrinsic resources, dependence versus independence of scientists (and scientists-in training) on each other and on their employers and sponsors, and traditional-collegial versus legal-rational authority in the coordination of scientific work.”

Den första dimensionen speglar ett förändrat synsätt på forskning och forskare som en inneboende resurs i sig till en förväntan om att de skall åstadkomma nyttiga resultat. Tidigare kunde en doktorand erhålla forskningsfinansiering med blygsamma förväntningar på produktivitet i forskningsarbetet. Numera ställs krav på produktivitet och tiden mellan idé och praktiska användbara resultat har blivit allt kortare. Hackett menar, att universitet, forskare och forskarstudier är omgivna av en ”kaskad” av beroenden, delvis motstridiga, vilka står i skarp kontrast till idén om den oberoende forskaren och akademien. Doktorandernas kortsiktiga intressen tillgodoses genom anställning i något forskningsprojekt medan deras långsiktiga intresse av att bli oberoende forskare försvåras. Vidare har den kollegiala och

⁸ Journal of Higher Education, Vol. 61. No 3 (May/June 1990).

paternalistiska strukturen bytts mot en legal-rationell auktoritet som har påförts universiteten utifrån genom skapade strukturer och regler. Denna medför att den akademiska värdeskalan förändras och det som uppnått mäts med andra mått än de traditionella akademiska principerna. Hackett menar att detta medför att de akademiska miljöerna blir mer konforma, vilket på sikt är hämmande för kreativitet och kvalitet och därmed även på effektiviteten i verksamheten. Den kulturella förändringen består i att forskarna övertar de externa aktörernas normer om administrativ och ekonomisk rationalitet, vilket medför att forskningsprojektet bedöms i termer av effektivitet och nytta. De unga forskarna skolas in i detta tänkesätt och de ges inga förebilder för hur en oberoende, nyfikenhetsdriven kunskapsprocess kan se ut.

Professor Bengt Holmberg skriver i en uppsats till Forskningsberedningen att det är mycket svårt att utnyttja doktorander inom EU-finansierade projekt. Forskningen är ofta synnerligen tillämpad och kortsiktig. I många fall kan den närmast liknas vid konsultutredningar. Arbetet kräver dessutom seniora forskare med stor erfarenhet inte minst för att klara det långvariga och byråkratiska arbetet med att söka medel hos EU. Sådana forskare är en bristvara och behövs också för forskarhandledning. Holmberg pekar på den konflikt som här föreligger för universiteten. En ökad satsning på EU-forskning innebär en förskjutning av forskningen i riktning mot mer tillämpad sådan. Ett annat problem som Holmberg pekar på är att få full täckning för kostnaderna. EU täcker 100% av marginalkostnaderna för universitet och högskolor, dit förefaller inte kostnader för fasta lärartjänster att räknas, konstaterar Holmberg. Det är också oklart hur **doktorandernas kostnader skall täckas**.⁹

Fakultetens förmåga till förnyelse

I nuvarande ordning bestämmer statsmakterna enligt högskolelagen och förordningen vilka fakulteter som skall finnas vid respektive lärosäte. Statsmakterna kan bedriva forskningspolitik genom att forma och dimensionera de vida forskningsområden som fakulteterna utgör och även besluta om deras lokalisering. Den interna processen vid universiteten för att fördela resurser ser olika ut vid högskolorna, men ett centralt inslag torde vara att

⁹ Holmberg, Bengt. "Forskningens styrning och organisation utifrån ett sektorsforskningsperspektiv" i Forskningsberedningens skrift nr 1, 1996. Utbildningsdepartementet.

fakulteterna själva prioriterar sin verksamhet inom ramen för ett anslag. En sådan ordning skapar utrymme för vetenskapliga prioriteringar och långsiktig planering. Modellen kan sägas bygga på en maktindelning mellan den politiska, demokratiska och administrativt rationella styrningen av högskolan å ena sidan, och de inomvetenskapliga värderingarna å den andra sidan. Hur stor den reella möjligheten är för fakulteterna att faktiskt göra prioriteringar är en empirisk fråga. Av analysen ovan om forskningsfinansieringen framstår dessa möjligheter som begränsade, eftersom fakultetsnämnden har valt att använda resurserna till fasta tjänster.

En nackdel som brukar diskuteras med den nuvarande fakultetsindelningen är att den skapar konstlade gränser mellan ämnen och vetenskapsområdet. Modellen påstås inte uppmuntra till samarbete och problembaserad forskning över fakultetsgränserna. Ett annat problem är att fakultetsorganisationen i vissa fall sägs konservera en obsolet ämnesstruktur. Fakulteterna ses som trögörliga och konservativa, oförmögna till egen förnyelse. Hur det förhåller sig med detta är återigen en empirisk fråga. Mycket av förnyelsen sker inom forskningen i respektive disciplin. Fakulteterna har även möjligheter att vid återbesättning/inrättande av professurer beakta nya ämnesinriktningar i sitt förslag till styrelsen. Även förändringar i institutionsstrukturen är möjlig att göra i samverkan med rektor. Under senare år har flera högskolor skapat större men färre institutioner för att på ett bättre sätt kunna göra prioriteringar. I ett perspektiv där fakulteten ses som summan av de ingående institutionerna kan många gånger en dynamisk utvecklingsprocess konstateras. Sett över tid har som regel ett flertal ämnen tillkommit och andra försvunnit.

Vid Högskoleverkets seminarium om fakultetsorganisationens betydelse hördes röster för skilda ståndpunkter. Vissa menade att fakulteterna var konserverande och att detta var till förfång för förnyelse och ny spännande forskning. Andra menade att fakultetens funktion just var att vara konservativ och kritisk. Nya idéer måste tåla den kritiska prövning de utsätts för i fakulteten.

Slutsats

Högskoleverket konstaterar att den sammantagna bild som framträder, dels ur Goldmanns analys, dels ur Högskoleverkets analys av forskningsfinansieringen, dels i RUT-93 och Forskningsfinansieringsutredningen samt i de kontakter som myndigheten har med dekaner och andra forskningsansvariga vid högskolorna visar på fakulteter som strävar i hård motvind för att hålla en egen satt kurs. De vetenskapliga värdena och den långa sikten har svårt att hävda sig mot externa aktörers krav och ambitioner om politisk styrning, forskningsinriktning, effektivitet, nyttoaspekter och tillämpbara resultat.

Högskoleverket vill understryka att det är av yttersta vikt att fakulteterna har reella möjligheter att göra inomvetenskapliga prioriteringar i sin verksamhet. Fakulteternas möjligheter att bedriva egen initierad forskning i enlighet med inomvetenskapliga normer är en primär förutsättning för att kunna bära det långsiktiga ansvaret för en forskarutbildning av internationell kvalitet.

III Sammanställning av förslag från de mindre och medelstora högskolorna om hur de vill forma sin forskningsorganisation

Högskoleverket erbjöd i en skrivelse de mindre och medelstora högskolorna att senast den 22 februari 1996 inkomma med skisser till hur de skulle vilja organisera sig om de fick möjlighet att bedriva forskarutbildning med examensrätt. Tre frågor ställdes i skrivelsen:

1. Vill högskolorna organisera sin forskning och forskarutbildning i fakulteter? I så fall vilka?
2. Vill högskolorna organisera forskning och forskarutbildning i en temaorganisation?
3. Finns det andra alternativa modeller och hur ser dessa i så fall ut?

Sammanlagt 14 högskolor inkom med skisser till forskningsorganisation. Dessa är högskolorna i Örebro, Karlstad, Växjö, Kristianstad, Kalmar, Trollhättan/Uddevalla, Halmstad, Borås, Gävle/Sandviken, Karlskrona/Ronneby, Mälardalens högskola, Högskolan Dalarna och Mitthögskolan samt Stiftelsehögskolan i Jönköping.

De svar som inkommit tyder på att ingen av högskolorna vill forma en fakultetsorganisation efter nu gällande mönster. Argument är att en organisering i flera fakulteter i en relativt liten miljö skulle försvåra ett idag fungerande samarbete över ämnesgränser. Flera av högskolorna föreslår att endast en fakultetsorganisation bildas vari högskolans alla ämnen ryms. Högskolan Dalarna talar om att bilda en filosofisk fakultet bestående av humaniora, samhällsvetenskap, naturvetenskap och teknik. Fakulteten skulle ges ansvar för kvalitetskontroll av såväl grundutbildning som forskning och forskarutbildning. Fakulteten skall även formulera vetenskapliga kriterier för innehåll i och resurstilldelning till skilda forskningsprogram. Fakulteten skall ledas av en fakultetsnämnd, med en dekan som ordförande. Under ett uppbyggnadsskede hämtas ytterligare kompetens från de fakulteter med vilka Högskolan Dalarna har ett nära samarbete. Fakultetsnämnden skall ha företrädare från ämnesområdena humaniora, samhällsvetenskap, naturvetenskap och teknik. Högskolan Dalarna menar att denna organisation bör

benämnas fakultet för att vinna nationell och internationell vetenskaplig legitimitet. Medlemmar i fakulteten är högskolans professorer och disputerade lärare inom samtliga discipliner. Under denna fakultetsorganisation vill sedan högskolan inrätta program- och sektorsnämnder för högskolans profilområden för forskning och forskarutbildning. Högskolan vill även behålla en särskild nämnd för grundutbildningen för att särskilt beakta yrkesexamina.

Högskolorna i Karlstad, Växjö och Örebro har, i en gemensam skrivelse, föreslagit en modell, som även Kristianstad ansluter sig till. Denna liknar i princip förslaget från Högskolan Dalarna, dvs en gemensam sammanhållen fakultet vid respektive lärosäte. Denna fakultet skall bygga på ämnesdiscipliner samtidigt som den skall stimulera flervetenskaplig verksamhet. Det innebär att varje doktorand skall ha en traditionell ämnestillhörighet och examineras i denna, även om forskarutbildningen sker inom ramen för tematiska forskarskolor. Ett viktigt motiv för forskarskolor är att det skapar en social miljö där tankar och åsikter bryts. Det är av största vikt att det bland doktoranderna finns kontaktytor där man kritiskt och öppet kan diskutera egna och andras forskningsproblem. Forskarskolor ger systematik i kursdelen i forskarutbildningen och förutsättningar för en god seminariekultur kring avhandlingen, menar högskolorna.

De tre rektorerna, som avvisar tanken på en temaorganisation, menar att en sammanhållen fakultet främjar integration mellan utbildning och forskning där olika ämnesområden kan ingå och samverka utan att hindras av organisatoriska gränser mellan olika vetenskapsområden. Högskolorna understryker samtidigt att en fakultet behövs som bevakare av vetenskaplig kvalitet och för att formulera kriterier för fördelning av basresurser för forskning. Högskolorna anför vidare att fakulteten skall ansvara för innehållslig utveckling samt uppföljning av såväl grund- som forskarutbildning. Fakulteten skall ansvara för kvalitetsprövningen inom grundutbildning och forskarutbildning. Rektorerna anger flera centrala uppgifter för fakulteten:

- Ansvara för att grundutbildningen bygger på vetenskaplig grund och präglas av ett vetenskapligt förhållningssätt;
- Ansvar för att skapa möjligheter till fördjupade ämnesstudier som ger förutsättningar för och samband med forskning och forskarutbildning;

- Ansvar för innehållet i forskarutbildningen genom inrättande av sådana olika ämnen och fastställande av studieplaner för dessa;
- Ansvar för examination i forskarutbildningen genom utseende av fakultetsopponent och betygsnämnd;
- Ansvar för att den forskning som bedrivs både är vetenskapligt relevant och samhällsrelevant.
- Ansvar för granskning av den akademiska kompetensen vid rekryteringar genom olika typer av sakkunniggranskningar;
- Ansvar för kort- och långsiktiga prioriteringar vad gäller resursallokering till olika forskningsområden;
- Ansvar för att forskarna inom fakultetens område medverkar i ett öppet kollegialt samtal nationellt och internationellt genom publicering, deltagande i internationella fora, medverkan i granskningsuppdrag etc.

Rektorerna i Växjö, Örebro och Karlstad menar att ingen av dessa kvalitetsbevakande funktioner förutsätter någon viss konstellation av ämnen. Däremot pekar de på behovet av bredd och djup inom aktuella vetenskapsområden, liksom en tillräckligt stor grupp av vetenskapligt skolade personer inom de ämnen där forskarutbildningen ges och ett tillräckligt antal inom näraliggande ämnesområden. Rektorerna understryker att en förutsättning för fakultetsbildningen är en viss autonomi. En fri och oberoende fakultetsorganisation förutsätter att basresurser finns långsiktigt tillgängliga.

Även Högskolan i Kalmar föreslår en sammanhållen fakultet med tvärvetenskapliga sektioner. Inom dessa kan både ämnes- och temaforskning bedrivas. Relevanta sektioner för Högskolan i Kalmar skulle kunna vara Kommunikationsvetenskaplig sektion, Biomedicinsk sektion och Miljövetenskaplig sektion. Varje större forskningsområde bör rymma minst en professur, 5-10 forskningslektorat och ett tiotal doktorandtjänster. Genom regional, nationell och internationell forskningssamverkan skall den kritiska massan öka så att en kreativ och fruktbar forskningsmiljö skapas.

Högskolan föreslår vidare att det inom fakulteten skall finnas en forskningsnämnd och en grundutbildningsnämnd som rådgivande organ till rektor

och högskolestyrelse. Forskningsnämnden skall ansvara för att den forskning som bedrivs är av god vetenskaplig kvalitet och relevant för såväl samhället som högskolans grundutbildning. Den skall ge förslag till resursfördelning till olika forskningsområden, fastställa studieplaner för forskarutbildningen och anta forskarstuderande, utse opponent, betygsnämnd och ordförande i samband med examination av forskarstuderande och utse sakkunniga för bedömning av sökande till professors-, lektors- och forskarassistenttjänster. Forskarutbildningen kan organiseras i sk forskarskolor och ledas av en eller flera professorer, 5-10 disputerade lektorer, vilka gemensamt handleder ett antal doktorander.

Även högskolorna i Trollhättan/Uddevalla, Halmstad, Gävle/Sandviken och Mälardalens högskola, skisserar på en modell med en övergripande fakultetsorganisation som bygger på underliggande teman och/eller ämnesinstitutioner.

Högskolan i Borås menar att en fakultetsorganisation för vissa områden av högskolans verksamhet är lämpligt. Däremot finns inget intresse för en temaorganisation, en sådan riskerar att medföra en artificiell indelning av forskare och forskarstuderande som egentligen inte har något eller får något gemensamt. De förslag till forskningsorganisation som högskolan skisserar bygger alla på samarbete med befintlig fakultet (speciellt inom biblioteksområdet) eller ett samarbete i nätverk mellan flera högskolor. Högskolerådet för västsvensk forskning och forskarutbildning (HVF) skulle kunna utvecklas till ett organ med en fakultets uppgifter och befogenheter, menar Högskolan i Borås. Man pekar även på möjligheten till en virtuell organisation.

Mitthögskolan föreslår dock en modell som bygger på två fakulteter av mer traditionell typ och en "tredje fakultet" för problemorienterad forskning med starka inslag av tillämpning och externt samarbete. Forskarna i den "tredje fakulteten" skall ha dubbel fakultetstillhörighet, dvs de skall även ha sin hemvist i någon av de ämnesbaserade fakulteterna. Man föreslår alltså en fakultetsstruktur där humanistiska, samhällsvetenskapliga, naturvetenskapliga och teknologiska samt medicinska ämnen hålls samman i en eller två fakulteter. Formell meritering i form av licentiat- och doktorsexamina liksom bedömning av docent- och professorskompetens bör normalt göras inom ramen för basfakulteterna och vara ämnesinriktad. Men avhandlingssarbete skall även kunna ske inom den tredje fakulteten. I betygsnämnden

för sådana avhandlingar skall ledamöter ingå från basfakulteten och tredje fakulteten. Ansvaret för grundutbildningen bör normalt ligga på basfakulteten.

Även Högskolan i Karlskrona/Ronneby skisserar på en modell med två breda fakulteter. Dessa skulle kunna ha en beslutsorganisation som hör till en eller flera högskolor. Under en övergångstid kan några forskare från de etablerade fakulteterna delta för att skapa ett tydligt samband och extra förtroende för den nya organisationen från de äldre fakulteterna. Högskolan menar att detta skulle kunna bidra till att utveckling och förnyelse sker snabbare samtidigt som sambanden inom vetenskapssamhället bibehålls. I den föreslagna modellen skulle flera högskolor kunna samarbeta och komplettera varandra inom forskning och forskarutbildning. De fakultetsområden som nämns som aktuella för Karlskrona/Ronneby är en för teknik och naturvetenskap och en för samhällsvetenskap och humaniora.

Karlskrona/Ronneby diskuterar även kortfattat möjligheten av en temaorganisation. För deras del skulle det övergripande temat vara "Tillämpad IT". Även i denna organisation skulle forskare från de etablerade fakulteterna delta i en beslutsorganisation. Varje ämne skulle dock inte behöva vara tematiska, utan istället kunde samarbete mellan ämnen betonas inom det övergripande temat.

Stiftelsehögskolan i Jönköping, som redan har en samhällsvetenskaplig fakultet och examensrättigheter för doktorsexamen i ämnena företagsekonomi, handelsrätt, nationalekonomi och statsvetenskap, beskriver i sitt svar stiftelsehögskolans organisation. Högskolan har tre utbildnings- och forskningsbolag och ett servicebolag. I de tre utbildnings- och forskningsbolagen sker all akademisk verksamhet; grundläggande högskoleutbildning, forskning och forskarutbildning och uppdragsverksamhet. De tre utbildnings- och forskningsbolagen är Högskolan för Lärarutbildning och Kommunikation, Ingenjörshögskolan och Internationella Handelshögskolan. Varje bolag leds av en verkställande direktör, som också är akademisk ledare.

Bolagen ägs av en stiftelse, Stiftelsen högskolan i Jönköping. Stiftelsens stadgar säger att stiftelsen har till ändamål att som ensam ägare till bolagen verka för att dessa "inom sina respektive vetenskapsområden bedriver utbildning och forskning på en internationellt hög nivå". Stiftelsen leds av en styrelse, vars verkställande tjänsteman är rektor för högskolan. I rekryte-

ringen har krävts att bolagscheferna skall vara disputerade; för Internationella Handelshögskolan krävs att vederbörande är professor. Även rektor är professor.

Stiftelsens styrning av verksamheten sker till stor del genom fördelningen av de medel som stiftelsen erhåller från staten för att bedriva högskoleutbildning och för forskning samt forskarutbildning. Forskningsanslag från forskningsråd och andra finansiärer samt intäkter i uppdragsverksamheten är däremot intäkter i bolagens verksamheter.

Vid varje utbildnings- och forskningsbolag finns en kollegial församling, forskarkollegiet, i vilken alla disputerade lärare och forskare är medlemmar. Den samhällsvetenskapliga fakulteten är placerad över bolagsnivån. Fakulteten har definierade kvalitetssäkrande uppgifter. Den tillhör inte linjeorganisationen och beslutar inte heller om fördelning av resurser. Fakultetens huvuduppgift är bl a att svara för forskarutbildningen och antagning av oavlönade docenter.

Slutsats

Som synes vill de mindre och medelstora högskolorna skraddarsy sin egen forskningsorganisation för att passa den egna miljön. De vill undvika de gränser som lätt skapas mellan olika vetenskapsområden. Samtidigt framgår klart att de vill ha en särskild organisation som svarar för kvalitetsgranskning och inomvetenskapliga prioriteringar och långsiktighet i forskning och forskarutbildning.

IV Inrättande av fakultetsorganisation och anvisande av fakultetsanslag

Enligt Högskoleverkets mening bör fakultetsorganisation inrättas på de högskolor som skall ges examensrätt avseende forskarutbildning. Dessa fakulteter bör, i likhet med landets övriga fakulteter, tillföras fasta forskningsresurser i form av fakultetsanslag.

I detta avsnitt diskuterar Högskoleverket vad som erfordras för att göra det möjligt för en mindre eller medelstor högskola att få rätt att utfärda examen inom forskarutbildning, generellt eller inom ett speciellt område. Frågor av central betydelse i detta sammanhang är: vetenskaplig kvalitet, fakultetens autonomi, fakultetens vetenskapsområde och generell eller specifik examensrätt. I syfte att lösa den ”moment-22”-liknande situation som de mindre och medelstora högskolorna för närvarande befinner sig i föreslår Högskoleverket att statsmakterna fattar beslut om en utvecklingsplan för berörda högskolor. Härutöver redovisar Högskoleverket sin syn på benämningen universitet.

Vetenskaplig kvalitet

En central fråga för de mindre och medelstora högskolor, som vill erhålla examensrätt avseende forskarutbildning, är kraven på vetenskaplig kvalitet i och omfattningen av verksamheten. Högskoleverket hänvisar på denna punkt till den promemoria som utarbetats av myndighetens expertgrupp för inrättande av professurer under ledning av professor Madeleine Leijonhufvud (se bilaga 2). Gruppen redogör i promemorian för de kriterier som bör ligga till grund för Högskoleverkets arbete med inrättande av professurer och vad som erfordras för att en högskola skall ges examensrätt avseende forskarutbildning. Gruppen pekar bl.a. på behovet av professorer och docentkompetenta forskare för att klara handledningsuppgiften i forskarutbildningen.

Bedömningsgruppen har i sitt dokument preciserat grundutbildningens behov av forskningsanknytning som den huvudsakliga utgångspunkten för

att inrätta professurer vid högskolor utan egen fakultet. Bedömningsgruppen har därvid tolkat propositionstexten (prop. 1994/95:100, sid 103) så att det är omfånget av grundutbildningen, speciellt antalet studenter på C- och D-nivån, som skall vara vägledande för inrättandet av en professur.

Högskoleverket menar att det är möjligt att tänka sig att det finns utbildningar med relativt få studenter men som bedrivs med god kvalitet. Även en sådan miljö bör, enligt Högskoleverkets mening, kunna förses med en professur för att ytterligare stärka kvaliteten och forskningsanknytningen. Detta har framför allt betydelse för seminarierna på magisternivå som istället för att utgöra en avslutande kurs i grundutbildningen kan ses som en naturlig länk till fortsatta studier på forskarutbildningsnivå.

Fakultetens autonomi

Högskoleverket har i tidigare yttrande till Utbildningsdepartementet framfört att fakulteterna i sig står för omistliga akademiska kvalitetsvärden. Oberoende är ett centralt nyckelbegrepp för en forskningsorganisation som skall driva kunskapsutveckling på vetenskaplig grund och vinna legitimitet i vetenskapssamhället. Verksamheterna måste ges både en formell konstruktion och ekonomisk grund som medger oberoende och långsiktighet.

Det är därför av vikt att forskning och forskarutbildning vid en mindre eller medelstor högskola inordnas i en fakultetsorganisation som ges en autonom ställning och tillförs fasta forskningsresurser i form av fakultetsanslag. Enligt Högskoleverkets mening bör det därför inrättas fakulteter vid de högskolor som skall ges examensrätt avseende forskarutbildning. Rollfördelningen mellan rektors exekutiva ansvar och styrelsens övergripande uppgift och fakulteternas ansvar för inomvetenskapliga prioriteringar och kvalitet måste göras tydligt.

Av högskolelagen 2 kap 2 § framgår att styrelsen för en högskola har inseeende över högskolans alla angelägenheter och svarar för att dess uppgifter fullgörs. Av de gemensamma bestämmelserna i regleringsbrevet (Statsliggaren 1995/96 VIII/U, s 54) framgår att det ”ankommer på styrelserna för universiteten och högskolorna att besluta om hur medlen fördelas och används”. Det framgår vidare att anslaget disponeras av universitetet/högskolan, men att dessa endast får omfördela resurser mellan anslagsposterna för respektive fakultetsområde motsvarande 3 procent av var och en av dessa poster. Dock

får kostnader för lokalhyror fördelas fritt mellan fakultetsområdena. Samtidigt är de anslagsposter som regeringen fördelar till högskolorna specificerade för respektive fakultet vid högskolan. Bestämmelserna ger inget tydligt besked om fakultetsnämndernas möjligheter och skyldigheter att utifrån vetenskapliga prioriteringar föreslå omfördelningar av resurser inom sitt område.

Vid de stora universiteten, med många fakulteter, kan rektor och styrelse tänkas fungera som en medlande och samordnande part mellan fakulteterna. Av hävd är dessa fakulteter som regel starka organ, med en väl utvecklad vetenskaplig identitet, förmögna att driva sina intressen.

Situationen kan dock te sig annorlunda om vi utgår från att det vid en högskola endast bildas en bred fakultet. Då försvinner styrelsens roll som samordnare och medlare. Styrelsens och fakultetens domän kan där tänkas att i stort sett sammanfalla. I sammanhanget bör inte heller bortses från att lokala, regionala och kortsiktiga intressen kan ha en större genomslagskraft vid en mindre högskola utan en befäst forskningstradition.

Styrelsen för en sådan högskola skall naturligtvis fatta beslut hur medlen skall fördelas och användas. Det innebär att det är styrelsen som tar de avgörande besluten om prioriteringar mellan olika vetenskapsområden på kort och lång sikt. Fakulteten och fakultetsnämnden har i en sådan situation endast en passiv kvalitetsgranskande roll utan möjlighet att utifrån inomvetenskapliga kriterier påverka den framtida färdriktningen.

Det finns enligt Högskoleverkets mening risker med en sådan utveckling. De vetenskapliga prioriteringarna bör ske i det organ som har den högsta vetenskapliga kompetensen och det långsiktiga ansvaret för kvaliteten, inte minst med avseende på forskarutbildningen. Härvid bör även svaren från de mindre och medelstora högskolorna beaktas. Flera av dem är mycket tydliga i detta avseende. Högskolorna i Karlstad, Växjö, Örebro och Kristianstad förordar en stark autonomi för fakulteten som själv får svara för både den forskningsmässiga kvaliteten och prioritering av resurser. Av skissen från Högskolan i Kalmar framgår att fakultetsorganisationen i resursfrågan ges en rådgivande roll. De vill som synes ha en fakultet med en oberoende ställning som kan svara för kort- och långsiktiga prioriteringar vad gäller resursallokering till olika forskningsområden.

Högskoleverket förordar med anledning av ovanstående att det i högskolelagen skrivs in att fakultetsnämnden skall bereda högskolestyrelsens beslut genom att utifrån kvalitativa bedömningar föreslå prioriteringar inom sitt verksamhetsområde.

Fakultetens vetenskapsområde

RUT-93 föreslår i sitt slutbetänkande (SOU 1996:21) att indelningen i fakulteter (vid de högskolor som nu har fasta forskningsresurser) frikopplas från den indelning som används för medelsanvisningen. Statsmakternas avvägningar mellan olika forskningsområden skulle därmed kunna göras i vidare termer än för närvarande. Fördelningen görs nu mellan nio fakultetsområden, varav några är mycket små. RUT-93 menar att forskningsområdena skulle kunna anges med bredare rubriker, förslagsvis teknik, naturvetenskap, medicin (inklusive odontologi och farmaci) samt kulturvetenskaper (dvs humaniora, juridik, samhällsvetenskap och teologi). En sådan modell ger statsmakterna möjlighet att bedriva forskningspolitik och i tydligare termer, än vad som är möjligt i ett finfördelat system, göra prioriteringar mellan områden.

RUT-93 anför flera skäl till denna förändring. Ett är att de politiska avvägningarna inte gjorts i termer av forsknings/fakultetsområden. Besluten om resurser till de olika fakultetsområdena har istället varit summan av ställningstaganden i termer av olika resursslag. Förslagen har ofta haft formen av ”flera forskarassistenttjänster”, ”mera pengar till lektors forskning”, ”förstärkta basresurser”, ”utbyggd studiefinansiering inom forskarutbildningen” etc. Med RUT-93s förslag skulle en friare, mer lokalt anpassad och initierad fakultetsstruktur, vara möjlig, samtidigt som utrymme lämnas för statsmakterna att prioritera mellan olika vetenskapsområden.

Som framgått av högskolornas skisser förordar de som regel en sammanhållen fakultet för hela högskolan. De menar att ämnesöverskridande samverkan och temaforskning underlättas i en sådan struktur. En kritisk reflexion över dessa förslag är att denna breda representation av ämnen kan bjuda på svårigheter, kanske läsningar, när prioriteringar mellan disparata områden sker på kollegial grund inom en bred fakultet.

I enlighet med den decentraliserade struktur som råder inom högskolesektorn finns det dock goda skäl att överväga en modell där högskolan själv

beslutar om hur forskningsorganisationen skall utformas. Det kan i detta sammanhang tilläggas att det idag inte finns någon enhetlig fakultetsmodell. I Linköping finns t ex en bred filosofisk fakultet medan det i Uppsala finns en teknisk-naturvetenskaplig fakultet. För att möjliggöra en lokal utformning av fakultetsorganisationen behöver förändringar i högskolelagens 2 kap. 5 § göras beträffande riksdagens beslutsmakt över fakulteternas vetenskapsområden.

Det kan i sammanhanget diskuteras om benämningen fakultet bör behållas för den organisation, för forskning och forskarutbildning (samt i normalfallet även grundutbildningen), som högskolorna själva beslutar om eller om den skall bytas mot t.ex. lärarråd. Det finns dock goda skäl att behålla benämningen fakultet eftersom den lätt finner sin motsvarighet i det internationella umgänget. Detta är också en synpunkt som några av högskolorna framfört.

Högskoleverket anser, i likhet med RUT 93, att det är rimligt att varje högskola ges möjlighet att definiera vetenskapsområdet för den eller de fakulteter man vill bilda. Det avgörande beslutet att en högskola skall få rätt att bilda en fakultet och erhålla fasta forskningsresurser måste dock fattas av statsmakterna. Ett sådant beslut bör föregås av att Högskoleverket genom sakkunnigprövning granskar den vetenskapliga kvaliteten vid högskolan ifråga.

Generell eller specifik examensrätt

Med nu gällande ordning har samtliga lärosäten som enligt högskoleförordningen, bilaga 3, givits examensrätt för forskarutbildning *generell* rätt att utfärda sådana examina. Uttrycket *generell* medför emellertid vissa tolkningsproblem. Om man strikt logiskt skall tolka uttrycket *generell* rätt skulle det krävas att samtliga ämnesområden inom en högskola skulle tillfredsställa alla de vetenskapliga och övriga krav som kan ställas på en miljö. Det vore därför mer adekvat att tala om en *principiell* examensrätt för forskarutbildning. Å andra sidan innebär benämningen generell att statsmakterna inte angivit några inskränkningar i lärosätenas rätt att utfärda examina.

Enligt högskoleförordningen 9 kap. 8 § skall doktorsexamen ges en beteckning som svarar mot namnet på den fakultet där examen avläggs. Om

särskilda skäl föreligger, får doktorsexamen ges annan beteckning. Motsvarande gäller i fråga om licentiatexamen.

Vid Högskolan i Luleå, som endast har en teknisk fakultet, bedrivs även forskning och forskarutbildning inom samhällsvetenskapliga ämnen. Fakultetsnämnden beslutar i varje enskilt fall om examensbeteckningen. En bedömning görs av avhandlingens ämne och viss hänsyn tas även till vilken grundexamen vederbörande har. Högskolan utfärdar efter denna bedömning i vissa fall filosofie- och ekonomie doktorsexamen. Fakulteten har även ställts inför frågan att utfärda examen för medicine doktor, men har då beslutat att detta område ligger utanför fakultetens ämnesgräns. Doktoranden hänvisades istället till den medicinska fakulteten i Umeå för disputation.

Ett annat exempel på att fakulteter utfärdar examen med annan beteckning än den egna fakultetens är Sveriges lantbruksuniversitet. SLU har tre fakulteter; lantbruksvetenskaplig, skogsvetenskaplig och veterinärmedicinsk. Förutom agronomie doktorsexamen, skoglig doktorsexamen, veterinärmedicine doktorsexamen och farmacie doktorsexamen utfärdar SLU även filosofie och teknologie doktorsexamina. Den huvudprincip som tillämpas är att man utgår från vilken grundexamen vederbörande har. Den som har sin grundutbildning vid en filosofisk fakultet blir filosofie doktor.

Exemplen visar att frågan om vilka examina som ett lärosäte kan utfärda inte är detaljreglerat utan bygger på bedömningar från fakultetsnämndernas sida. Som framgår ovan av beskrivningarna från Högskolan i Luleå och Sveriges lantbruksuniversitet avgör fakulteten från fall till fall vilken examensbenämning som skall ges. Den vetenskapliga självbevarelsesdriften synes sätta gränserna för vilka examina en fakultet kan utfärda.

Ett undantag från den generella rätten att utfärda doktorsexamen är Stiftelsehögskolan i Jönköping som till följd av Kanslersämbetets prövning av regeringen tilldelats examensrätt för forskarutbildningen i fyra ämnen; företagsekonomi, handelsrätt, nationalekonomi och statsvetenskap.

Högskoleverket anser, i de fall fakulteter bildas vid mindre eller medelstora högskolor, att dessa bör ges generell examensrätt inom sitt vetenskapsområde, oavsett om de specialiserat sig eller ej. Därmed skulle den praxis som råder vid övriga fakulteter, med undantag för fakulteten vid Stiftelsehögskolan

i Jönköping, följas. I praktiken torde denna rätt bli principiell, begränsad av de egna satta normerna för vilka examina som man anser sig kunna utfärda, samt av de forskningsområden statsmakterna beviljar resurser för. Det bör också tilläggas att disputationsakten är den mest offentliga form av examination som utbildningssystemet känner. De regler som omgärdar disputationen i högskoleförordningens 9 kap 17§ borgar för en kollegial insyn och extern kontroll vilken torde sätta effektiva gränser för vad som är möjligt.

Det är enligt Högskoleverkets mening rimligt att mindre och medelstora högskolor som erhåller rätten att utfärda doktors- och licentiatexamen även ges generell rätt att utfärda magisterexamen. Högskoleverket vill i detta sammanhang erinra om de bestämmelser som finns om återkallelse av tillstånd att utfärda examina (Prop. 1994/95:165, s 22). Högskoleverket har i detta sammanhang ett aktivt uppföljningsansvar för att kvaliteten i olika utbildningar håller en hög nivå.

En utvecklingsplan

För att göra det möjligt för de högskolor som nu saknar fasta forskningsresurser att utfärda examen inom forskarutbildning bör ett dynamiskt perspektiv anläggas på den utvecklingsprocess som kan leda till detta mål. Denna process bör leda till resurser i form av *fakultetsanslag* som kan garantera verksamhetens kvalitet, långsiktighet och oberoende, *tillstånd att inrätta fakultet* samt därtill hörande formella förutsättningar såsom examensrättigheter för *doktors-, licentiat- och magisterexamen*. Den ”moment-22”-liknande situation som de mindre och medelstora högskolor nu befinner sig i, dvs. att de inte kan få fasta forskningsresurser därför att de inte har fakultet/forskarutbildning och de kan inte få det senare därför att de inte har det tidigare, bör kunna upplösas genom en utvecklingsplan.

De mindre och medelstora högskolorna har genom sin karaktär av grundutbildningsanordnare ofta haft svårigheter att rekrytera kvalificerad personal, framför allt docentkompetenta forskare. Antalet disputerade lärare har dock ökat under senare år, delvis genom att högskolans egna lärare disputerat. De professorsprogram som är under utveckling vid flera högskolor, dels genom att högskolorna vänt sig till sina ”moderfakulteter” för inrättande av professurer, dels genom de professurer som Högskoleverket inrättat, har ännu knappt hunnit sjösättas. Det finns därför inte i dagsläget

handledarkompetens i den omfattning som är nödvändig för att kunna driva forskarutbildning och inrätta en självständig fakultet inom ett snävare eller vidare område.

Högskoleverket föreslår att regeringen beslutar om en utvecklingsplan för de mindre och medelstora högskolor som bedöms ha förutsättningar att nå den kvalitet och den omfattning av verksamheten som krävs för att bilda fakultet och bedriva forskarutbildning inom en snar framtid. En sådan plan skulle förslagsvis kunna löpa under tre år fr.o.m. budgetåret 1997. Omfattningen, dvs vilka resurser som kan avsättas för att finansiera uppbyggnaden av en forskningsorganisation med vetenskapligt meriterade lärare vid berörda högskolor måste beslutas av statsmakterna.

Högskoleverket vill peka på att det under ett uppbyggnadsskede kommer att krävas resurser för att nå erforderlig kvalitativ nivå. Detta gäller inte minst laborativa ämnen och främmande språk där utrustningen måste hålla en hög internationell standard om forskningen och forskarutbildningen skall bedrivas vid forskningsfronten. På längre sikt måste de högskolor som ges rätt att inrätta fakultet kunna räkna med en stabil ekonomisk bas för sin forskning och forskarutbildning på en nivå i paritet med resurstilldelningen till nuvarande fakulteter. I detta sammanhang måste även beaktas att en rimlig balans mellan fakultetsanslag och externa medel uppnås.

Högskoleverket föreslår följande handläggningsordning:

1. Statsmakterna fattar beslut om att anslå medel till en utvecklingsplan för vissa mindre och medelstora högskolors uppbyggnad av fakultet och forskarutbildning. En lämplig ordning kan vara att regeringen i 1996 års forskningsproposition tillkännager den tilltänkta dimensioneringen såväl i fråga om antal högskolor som kan komma ifråga och det sammanlagda beloppet. Även tidsramarna för utvecklingsplanen bör anges.
2. Respektive högskola ansöker hos regeringen om utvecklingsresurser i syfte att senare få tillstånd att inrätta fakultet och bedriva forskarutbildning med examensrätt.
3. Regeringen ger Högskoleverket i uppdrag att genom sakkunniggranskning göra en kvalitativ bedömning för respektive högskola. Högskoleverket avger därefter ett yttrande till regeringen om högskolan efter en sådan

prövning kan anses ha tillräcklig utvecklingspotential för att nå den nivå som erfordras för att efter den stipulerade tiden kunna bedriva forskarutbildning med examensrätt.

4. Högskolorna får under en bestämd period förfoga över ett utvecklingsanslag från de medel som statsmakterna reserverat för detta ändamål. Anslaget disponeras i huvudsak för att inrätta professorer och för att rekrytera professorer och docentkompetenta forskare samt viss kringutrustning. Respektive högskola inrättar, efter beslut av Högscoleverket, professorer, tillsätter dem och rekryterar docentkompetenta forskare samt vidtar andra nödvändiga åtgärder för att nå erforderlig kvalitativ nivå. Under denna process skall högskolan också genomföra erforderligt planeringsarbete så att en fakultetsorganisation skall kunna inrättas.
5. När en högskola anser sig ha genomfört sin utvecklingsplan ansöker högskolan hos regeringen om tillstånd att få inrätta fakultet med tillhörande examensrättigheter avseende forskarutbildning. Innan regeringen slutligt avgör ärendet bör yttrande inhämtas från Högscoleverket. Efter en förnyad kvalitativ prövning tillstyrker eller avstyrker Högscoleverket ansökan. Vid ett tillstyrkande erhåller högskolan generell rätt att utfärda doktors- licentiat- och magisterexamen.
6. Statsmakterna fattar beslut om tillstånd att inrätta fakultet samt om fasta forskningsresurser för berörd högskola.

Benämningen universitet

Bör de högskolor som får tillstånd att inrätta fakultet och utfärda doktorsexamen kallas universitet? De kriterier som av hävd legat till grund för benämningen universitet är att högskolan bedriver grundutbildning, forskning och forskarutbildning med examensrätt samt har minst tre fakulteter. Det sista kriteriet torde inte längre vara tillämpligt om Högscoleverkets förslag vinner gehör och högskolorna tillåts bilda en enda bred fakultet.

Istället för att ta sin utgångspunkt i en organisatorisk princip skulle ett studentperspektiv kunna appliceras. Vilken miljö möter studenten på högskolan? Är det en mångfacetterad miljö och en plats för oväntade möten? Är det möjligt att få insikter i och utveckla sina intressen inom olika ämnesområden? Om så är fallet är det rimligt att benämningen universitet

tillämpas. Benämningen universitet bygger då på att verksamheten har både tillräcklig bredd och tillräckligt djup. Det innebär att högskolor med ett mer begränsat (yrkes)område i fokus allt jämt skulle benämnas högskola. Högskoleverket har i en tidigare remiss i detta ärende erinrat om att benämningen högskola också är bärare av historiska kvalitativa värden. Vi har också konstaterat att det internationella språkbruket är nyanserat. Det finns många lärosäten, internationellt kända för sin höga kvalitet, som benämns *college, institute, école* etc. Ett svenskt exempel är Karolinska institutet. Det vore därför olyckligt om det i svenskt språkbruk skulle utvecklas en statusskillnad mellan dem som kallas högskola och dem som kallas universitet.

Högskoleverket anser således att benämningen universitet skall kunna ges till den högskola som har rätt att inrätta fakultet och utfärda doktorsexamen samt har en betydande bredd i sin forskning och utbildning.

Högskoleverket menar att namnfrågan för respektive lärosäte kan avgöras i samband med att en högskola får rätt att bilda en fakultetsorganisation med fakultetsnämnd och erhåller generell rätt att utfärda examen avseende forskarutbildning samt erhåller fasta forskningsresurser. En bedömning kan därvid göras av Högskoleverket om högskolan i fråga har en sådan bredd i sin forskningsverksamhet, forskarutbildning och grundutbildning att benämningen universitet förefaller naturlig.

Enligt Högskoleverkets mening bedöms de tidigare universitetsfilialerna ha förutsättningar att kunna utvecklas till universitet. Dessa högskolor har den mest universitetsliknande strukturen. Detta visar sig inte minst i att högskolorna i Karlstad, Växjö och Örebro har fått magisterexamensrätt i minst tolv ämnen. Även Mitthögskolan har magisterexamensrättigheter i tolv ämnen. Denna högskola har dock en annan karaktär eftersom den har sin verksamhet förlagd till tre olika orter. Mitthögskolan erbjuder därmed en annan miljö, mer nätverksliknande, än de övriga. Arbetsformerna för att skapa en universitetsliknande miljö blir här annorlunda men bör inte uteslutas.

Bilaga I

Birger Jarlsgatan 43
Box 7851, S-103 99 Stockholm
Tfn/Phone: +45 8 453 70 00
Fax: +46 8 453 70 50

Bedömnings- och utredningsavdelningen
Maivor Sjölund

1996-03-27

Minnesanteckningar från Högskoleverkets seminarium om fakultetsorganisationens betydelse den 29 januari 1996

Närvarande:

Arne Ardeberg, professor, Lunds universitet
Berit Askling, professor, Linköpings universitet, Högskoleverkets styrelse
Roland von Bothmer, professor, Sveriges lantbruksuniversitet
Dan Brändström, direktör, Riksbankens Jubileumsfond
Tom Ericsson, professor, Umeå universitet
Daniel Jagner, professor Göteborgs, universitet/Chalmers
Tore Janson, professor, Göteborgs universitet
Inge Jonsson, professor, Stockholms universitet
Madeleine Leijonhufvud, professor, Stockholms universitet
Leif Lewin, professor, Uppsala universitet
Ingemar Lind, rektor, Högskoleförbundet, vice ordförande
Hasse Odenö, professor, Linköpings universitet
Gunnar Persson, professor, Umeå universitet
Ulla Riis, professor, Linköpings universitet
Lars-Göran Stenelo, professor, Lunds universitet
Staffan Ström, professor, Kungliga Tekniska högskolan
Stig Strömholm, rektor, Högskoleförbundet, ordförande
Bo U R Sundqvist, professor, Uppsala universitet
Roger Säljö, professor, Linköpings universitet
Ulf Teleman, professor, Lunds universitet
Jarl Torbacke, professor, Stockholms universitet
Rolf Torstendahl, professor, Uppsala universitet

Agneta Bladh, generaldirektör, Högskoleverket
Stig Hagström, universitetskansler
Frank Nordberg, avdelningschef, Högskoleverket
Per Thullberg, avdelningschef, Högskoleverket
Maivor Sjölund, utredare, Högskoleverket

Generaldirektör Agneta Bladh hälsade alla välkomna till seminariet. Professorerna Inge Jonsson, Stockholms universitet, Ulla Riis, Linköpings universitet och Bo Sundqvist, Uppsala universitet hade ombetts att inleda diskussionen om fakultetsorganisationens betydelse för forskning och forskarutbildning utifrån sina erfarenheter och perspektiv.

Inge Jonsson tog sin utgångspunkt i ett långt historiskt perspektiv. Han pekade på att begreppet "fakulter" tillhör det äldsta skiktet av högskolevärldens arvegods och som sådant bärare av värnadsbjudande traditioner. Det kom tidigt att utnyttjas som beteckning för en grupp av innehållsligt samhörande ämnen vid ett universitet och de lärare som ansvarade för dessa. Den indelning i fyra fakulteter, som introducerades vid Parisuniversitetet på 1200-talet - filosofisk, teologisk, juridisk och medicinsk - bildade mönster för de kontinentala universiteten liksom längre fram för de svenska i Uppsala, Åbo, Dorpat och Lund. Redan från början förelåg dock betydande skillnader i status mellan de fyra. Studenterna skulle normalt inleda sina studier vid den filosofiska fakulteten, länge benämnd "artistfakulteten" efter den senantika vetenskapshierarkin *artes liberales*, de sju s k fria konsterna, som bildade grunden för undervisningen. Efter åtskilliga års studier kunde studenterna där förvärva den lägsta lärdomsgraden *baccalaureus*, och sedan kunde man fortsätta vid någon av de tre högre fakulteterna: högsta anseende hade under många sekler den teologiska.

Indelningen visade sig utomordentligt överlevnadskapabel. Som ett inslag i det intellektuella klimatskiftet omkring 1800 vann den filosofiska fakulteten, som ofta kallades den "fria" i kontrast mot de övriga tre, mer påtagligt yrkesförberedande fakulteterna, allt högre anseende, och det var närmast utifrån föreställningar om dess fria kunskapssökande, som Wilhelm von Humboldt utformade sitt universitetsideal. Det är ju i sin tur detta ideal, som ytterst motiverar dagens diskussion, eftersom det så explicit präglar gällande föreskrifter för svensk högre utbildning. Inge Jonsson pekade på Högskolelagens formulering: "Verksamheten skall bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning." (Högskolelagen kap. 1. §3). Han menade att de mindre och medelstora högskolornas inte kan åtlyda högskolelagens påbud med mindre än att de ges reella forskningsmöjligheter. Men han påpekade samtidigt att det inte var någon demokratisk rättighet att etablera all slags forskning överallt i landet. Det finns ekonomiska och därmed vetenskapliga spärar mot en utspridning. För de flesta naturvetenskapliga, tekniska och medicinska disciplinerna skulle etablerande av forskning på olika orter sannolikt medföra en fatal kraftsplittring.

Den medeltida fakultetsindelningen bestod i stort sett oförändrad långt in på 1800-talet. I Sverige delades den filosofiska fakulteten först 1876 i en humanistisk och en matematisk-naturvetenskaplig sektion, och det dröjde in i vårt århundrade, innan dessa bildade egna fakulteter. Först på 1960-talet lösgjordes så den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen från den humanistiska fakulteten.

Förklaringar till dessa förändringar finns i vetenskapens specialisering och i tillväxten av lärare och studenter. Från mitten av 1800-talet till andra världskriget gick utvecklingen i relativt makligt tempo men har därefter gått så mycket hastigare. Som lärargrupp eller

professorskollegium var den traditionella fakulteten närmast att uppfatta som en myndighet med främsta uppgift att examinera studenter och ansvara för disputationer för magister- och senare doktorsgraden. Fakulteternas främsta företrädare, dekanerna, utövade också ett avgörande inflytande på universitetets centrala ledning som ledamöter i konsistorium, och under långa perioder hade rektor knappast annan reell funktion än att representera universitetet utåt och inåt, medan den egentliga makten utövades av fakulteterna.

Formellt och terminologiskt finns det mesta kvar av det medeltida arvet, men reellt har fakultetens roll naturligtvis förändrats - hur mycket kan man möjligen ha olika åsikter om, menade Inge Jonsson. En mycket betydelsfull skillnad har emellertid inträffat. Fram till 1977 års reform deltog alla ordinarie lärare i fakultetens sammanträden och beslut, men därefter har makten överförts till valda organ. Detta har lett till en markant minskning av framför allt professorernas engagemang i fakultetens angelägenheter, troligen också till färre kontakter mellan ingående discipliner. De fasta fakultetsmötena en gång i månaden gav ämnesrepresentanterna tillfälle att träffas, eftersom det hade sina uppenbara risker att utebli - någon kollega kunde ta tillfället och lägga beslag på något anslag eller stipendium, som man själv gärna ville disponera. Betyg på doktorsavhandlingar sattes av fakulteten - eller i varje fall av sektionen - in pleno på grundval av ofta utförliga utlåtanden, som kunde föranleda väldiga dispyter, och tillsättning av professorer skedde genom votering, varvid den yngste ledamoten först måste redovisa sin ståndpunkt.

Inge Jonsson menade att hans egna erfarenheter av fakultetens sätt att fungera inte var entydigt positiv. Detta gällde framför allt fakultetens roll i fråga om vetenskapliga prioriteringar. Även senare upplevelser i egenskap av dekanus och rektor hade förstärkt denna uppfattning. Fakulteterna visar sig vara notoriskt trögörliga och konservativa församlingar. Detta gäller även sedan de i praktiken ersattes av fakultetsnämnderna genom 1977 års reform. Det är fullt möjligt, att vakthållningen kring de traditionella värdena har varit fakulteternas viktigaste historiska funktion varigenom forskningens frihet kunnat bevaras åtminstone idealt obefläckade av allsköns politiska påtryckningar och ideologiska modeväxlingar. Inge Jonsson menade att fakulteterna hade visat vida större förmåga att försvara traditioner än att initiera förnyelse. Ett ofta använt argument är att förnyelse ständigt sker i de enskilda ämnena genom pågående forskning, och det är långt viktigare att skapa gynnsammast möjliga villkor för denna än att försöka styra in på nya områden. Ändå hör man ofta forskare hävda att de mest fruktbara problemen finns i gränsmarkerna mellan discipliner. Fakulteterna är svårigen anpassade för att ta tillvara detta. Floran av centra, fora och institut vid universiteten är bl a ett belägg för att det behövs fakultetsövergripande institutioner, men deras ofta klena finansiella situation

vittnar dessvärre också om att fakulteterna sällan är beredda att avsätta mer än alibistiska småpengar till deras stöd.

Inge Jonsson hade svårt att finna tillräckligt starka skäl att behålla nuvarande ordning med särskilda fakultetsanslag. Om man menar allvar med att kräva ett ”starkt ledarskap” av högskolornas centrala organ, bör lärosätena tilldelas en enda penningpåse att fördelas av styrelsen. Den nuvarande ordningen uppmuntrar inte fakulteterna att avsätta pengar till gemensamma ändamål. Det råder för närvarande ett dubbelkommando på grund av resursflödet, som ju nästan helt uppslukas av tjänster. En enhetlig medelstildelning, med öronmärkning av en summa rörliga medel till fakulteterna som nämnden fick fördela skulle ge en annan utgångspunkt. De s k särskilda fakultetsmedlen som de humanistiska fakulteterna fick genom 1990 års forskningsproposition har använts på ett konstruktivt sätt. Fakultetsnämnderna har visat förmåga att fungera som miniforskningsråd och kunnat välja ut projekt som främjat kontakterna över ämnesgränserna. Sådana rörliga medel kan stimulera långsiktig planering inom fakulteterna på ett bättre sätt än de fasta anslagen som i praktiken blir lästa till tjänster.

Inge Jonsson övergick därefter till att tala om begreppet ”kritisk massa” som han var skeptisk till. En fysiker hade påpekat för honom att begreppet ”kritisk massa” var en farlig analogi. Okontrollerbara reaktioner kan inledas när en ”kritisk massa” bildats. När den humanistiska fakulteten vid Stockholms högskola etablerades 1919, bestod den av tre ämnesföreträdare. Det var Sven Tunberg i historia, Oswald Sirén i konsthistoria och Martin Lamm i litteraturhistoria. Kvantitativt utgjorde de knappast någon kritisk massa. Men kvalitativt var de tillräckliga för att åstadkomma märkliga ting. Inge Jonsson pekade på problemet att jämföra humaniora och samhällsvetenskap som arbetsmiljöer med naturvetenskapliga laboratorier. För en kulturvetare är det sällan avgörande, om han eller hon befinner sig vid ett stort universitet eller en liten högskola, förutsatt att det finns tillgång till bibliotek och andra databanker.

Avslutningsvis berättade Inge Jonsson om ett besök han nyligen gjort vid Universität-Gesamthochschule Siegen i Tyskland för att förbereda en kvalitetsutvärdering. Vid detta universitet har man istället för fakulteter bildat mångdisciplinära Fachbereiche och vad man kallar en Y-modell för grundutbildningen, där studenterna efter två gemensamma basår kan välja en kortare yrkesinriktad utbildning eller en längre studieväg fram till magisternivå och tillträde till forskarutbildning, t ex i det Graduierentkolleg som man med stolthet redovisade inom området media-litteratur-kommunikation. I ett av dessa Fachbereiche ingick ämnen från tre, kanske fyra fakulteter, dvs från samhällsvetenskaper, historia, geografi till teologi.

I ett diskussionsinlägg pekade Stig Strömholm på fyra viktiga funktioner som han menade åvilade fakulteterna:

1. Fakulteten skall svara för forskning och forskarutbildning. Den kritiska punkten här är att hålla tillräcklig handledningskapacitet. Det kräver i sin tur en viss storlek på fakulteten.

2. Prioriteringar är en annan viktig uppgift. Fakulteten har huvudansvaret för att det är de vetenskapliga värderingarna som styr prioriteringarna och inte de externa finansierarnas önskningsar.

3. Fakulteterna ansvarar även för långsiktigheten i verksamheten. Denna är till stor del personberoende. Ju större fakulteten är desto större blir kontaktytorna, inte minst internationellt. Detta skapar bredd och djup i verksamheten samt förutsättningar för ett långsiktigt handlande.

4. Talet om kritisk massa är kanske mest relevant för de laboratoriebundna disciplinerna. Dessa begränsas alltid av ekonomin. Förutsättningarna försämras om de ekonomiska resurserna ”plottras” ut. Det kan däremot förhålla sig annorlunda vid andra fakulteter. Meningsfull samvaro kan skapas på olika sätt. Teknikutvecklingen kan här bjuda nya möjligheter till nationella och internationella kontakter. Nätverk kan fungera som supplement till den egna (lilla) miljön. Men här är det viktigt att peka på bibliotekens funktion som träffpunkter. Torftiga biblioteksmiljöer kan inte ersättas med IT. Men Strömholm pekade även på motsatsen, dvs att miljöer, t ex institutioner, kan bli för stora, för att fungera som kritisk massa.

Ulla Riis inledde med några definitioner; olika betydelser läggs in i begreppet ’fakultet’. Det kan för det första beteckna ett antal lärare och forskare som har sin verksamhet inom samma organisatoriska inramning vid ett universitet eller en högskola; alla lärarkategorier brukar räknas in. Ofta räknar sig studenterna på liknande sätt till sin fakultet. Detta är sålunda en relativt oprecis betydelse. Det blir tydligare om man, för det andra, anger en viss fakultet som mottagare av ett visst anslag. Det kan, för det tredje, beteckna fakultetens ledning inom ett universitet eller en högskola. Denna innebörd kan lätt preciseras genom angivande av vad som åsyftas, t ex dekanus, fakultetsnämnd eller tjänsteförslagsnämnd. Det kan, för det fjärde, också beteckna de tidigare fakultetskollegierna (jfr Inge Jonsson). För det femte kan ’fakultet’ avse ett nationellt eller internationellt vetenskapsområde. Ulla Riis sade att hennes framställning endast skulle handla om en del av den tredje betydelsen; fakultetens ledning så som den kommer till uttryck via tjänsteförslagsnämndernas arbete.

Ulla Riis tog sin utgångspunkt i den studie som hon och Leif Lindberg gjort beträffande frågan om meritvärdering och beaktande av lagen om jämställdhet (1979:1118) vid tjänstetillsättningar: ”Värderingar av kvinnors respektive mäns meriter vid tjänstetillsättning inom universitet och högskolor”. Rapporten skall komma ut i Ds-serien.

Vart tredje år i perioden 1982-1994 har studerats; materialet utgjordes av samtliga tillsättningsärenden från fyra fakulteter vid lika många högskoleenheter (samtliga med fakultetsorganisation). Detta gav 311 ärenden som gällde tillsättning av tjänst som professor, lektor och forskarassistent. Det fanns sökande av båda könen endast i drygt fyra fall av tio. De 126 ärendena som behandlade tjänster där kvinnor och män konkurrerade med varandra studerades kvantitativt. Bland dessa fanns 24 ärenden som antingen hade genererat någon form av oenighet bland sakkunniga eller inom tjänsteförslagsnämndens ledamöter i övrigt eller som hade lett till överklaganden som berörde minst en kvinna och minst en man. Dessa 24 ärenden studerades kvalitativt.

Undersökningens kvantitativa del visar att det inte pågår någon systematisk diskriminering av kvinnor vid tjänstetillsättningar. Den kvantitativa delen av undersökningen visade bl a att kvinnor hävdade sig bra i konkurrens om tjänster under den studerade tidsperioden och att de hävdade sig bättre med tiden. Kvinnorna utgjorde 22 procent av de sökande i materialet och 31 procent av de slutliga tjänsteinnehavarna. Knappt hälften av alla kvinnor och hälften av alla män blev placerade i tätgrupp. Den vanligaste situationen var att en eller två kvinnor konkurrerade med fem - sex män. I 65 procent av alla tillsättningsärenden blev minst en kvinna placerad i tätgrupp. En förklaring till att kvinnorna hävdar sig allt bättre över tid har att göra med demografiska förhållanden; kvinnorna blir successivt en större andel av dem som avlägger doktorsexamen.

Den svenska debatten har dock mycket styrts av en norsk studie som publicerades 1988, som byggde på data från åren 1969-84. Studien ”Kvinder i Akademia” som genomfördes av Elisabeth Fürst omfattade bl a en kvalitativ studie av 19 tjänstetillsättningsärenden. Fürst konstaterade att när män bedömdes ha t ex översikt och bredd i sin forskning så ansågs kvinnorna ytliga. Männens forskning kunde beskrivas som djupgående medan kvinnornas kallades smal. Män beskrevs med ord som originalitet medan kvinnorna sällan fick sådana omdömen. När Riis och Lindberg utsatte sitt material för en liknande kvalitativ analys fann de ingen förekomst av diskriminerande mönster av den typ som Fürst såg i sitt material. Mer än hälften av de 24 granskade tjänsterna hade fått kvinnliga innehavare.

Riis avslutade med en allmän reflexion om tjänsteförslagsnämndernas sätt att arbeta. Hon beskrev proceduren som tung, långsam, icke effektiv och otidsenlig. Det finns indikationer på att detta kan missgynna kvinnliga sökande. De har vidare under arbetet kunna notera att den nuvarande tillsättningsproceduren innebär att en mycket stor del av alla sökande - många män och många kvinnor - ser på denna procedur med misstänksamhet. Det samma gäller även personer utanför de sökandes skara. Överhuvudtaget, menade Riis, är det gällande regelverket och den nuvarande proceduren föga förenlig med modernt ledarskap. För det svenska universitets- och högskolesystemet tillämpas ännu vid mitten av 1990-talet ett regelsystem som har sina rötter i 1870-talet. Konkret tar sig detta bl a uttryck i att de sakkunniga ofta genomför sin uppgift utan att redogöra för de kriterier på ”visad skicklighet” som de tillämpar. Inte heller får de sakkunniga tydliga premisser att arbeta emot. De slutsatser och konklusioner som blir resultatet av sakkunnigas och tjänsteförslagsnämnders arbete blir därmed inte motiverade för personer utanför denna krets.

Madeleine Leijonhufvud inflikade att det är intressant att diskutera de generella förhållanden som råder vid tjänstetillsättningar. Ledamöterna i tjänsteförslagsnämnden saknar ofta disciplinkunskap. Utseendet av de sakkunniga blir därför ännu viktigare. Det måste finnas en bred kännedom inom fakulteten om var de sakkunniga finns att hitta.

Bo Sundqvist framhöll att den primära uppgiften för landets fakulteter är att svara för planering av grundutbildning, forskning och forskarutbildning. Alla övriga aktörer, som regering, forskningsråd, stiftelser, industri etc, har endast deluppgifter i detta arbete. De kan utifrån sina målsättningar ange vad som är viktiga forsknings- och utbildningsområden och med olika ekonomiska styrmedel försöka påverka fakulteterna. Universiteten centralt, via rektorer och styrelser, har givetvis ett betydande, framför allt formellt ansvar. Men det faktiska ansvaret ligger på fakulteterna.

Det är i fakulteterna som den samlade kompetensen finns för att kunna följa ämnesområdets utveckling i ett internationellt perspektiv. En väl fungerande fakultet, kollegialt uppbyggd och i intim växelverkan med internationellt framstående kollegor och fakulteter ger den kontinuitet i bedömningarna som krävs för att det långsiktiga målmedvetna arbetet skall ge ett bra resultat. Sundqvist underströk att den kollegiala miljö han syftade på mycket väl kan uppstå även inom mycket stora institutioner.

Långsiktigheten i fakulteternas arbete skapas genom strategisk planering av grundutbildning, forskarutbildning och forskning. Fakulteterna är de som är bäst skickade att utföra detta viktiga arbete. Tidsskalan i detta arbete är ett eller flera decennier. Det tar tid att skapa en mera näringslivsorienterad forskarutbildning (som nu är aktuellt inom vissa områden). Det tar tid att planera en ny grundutbildning, genomföra

den och ”utnyttja” den ute i samhället. Under dessa tidsrymder har flera utbildningsministrar, huvudsekreterare vid råd och stiftelseledning passerat revy. Men de grundläggande värderingarna om vad som är en god utbildning i en internationellt väl förankrad fakultet står sig. Känsla för kvaliteten i dessa begrepp finns starkast utvecklad i fakulteterna.

Forskningsrådets uppgift är att följa, utvärdera och initiera grundforskning och stödja enskilda forskningsprojekt. Utvärderingar genom ”peer review” är ett viktigt inslag i denna verksamhet. Andra organ, som t ex Nutek kan stödja den direkt samhällsnyttiga forskningen. Sundqvist menade att de nya forskningsstiftelsernas uppgift och funktion ännu är svåra att överblicka. Men de kan knappast förväntas ta ett långsiktigt ansvar för morgondagens strategiska forskning, nämligen den nyfikenhetsdrivna förutsättningslösa grundforskningen.

En central uppgift för fakulteterna är att planera och fördela fakultetsresurserna så att de grundläggande disciplinerna blir tillräckligt väl företrädade. Sundqvist pekade på behovet av t ex grundläggande matematik. En fakultet som planerar insatser inom området informationsteknologi måste vinnlägga sig om en stabil matematikkomponent.

Samtidigt som fakulteterna måste planera för en bred representation av grunddiscipliner, t ex matematik, fysik, kemi och biologi måste de även koncentrera sig på vissa strategiska områden. Detta gäller särskilt i ”dessa yttersta dagar” av de externa finansierarnas satsningar på strategisk forskning. Många är de stora universitet som sedan några år inom naturvetenskap och teknik har ambitionen att bli framstående inom informationsteknologi, materialteknik, bioteknik och klimatforskning. Trovärdigheten i sådana ambitioner kräver att fakulteterna även lyckas avsätta betydande medel för dessa ur ett behovsorienterat samhällsperspektiv.

Sundqvist menade att vi alla känner frågan från strategiska stiftelser och andra: ”Vad är ni bra på?”. Då duger det inte att svara att man satsat på en bred representation av grunddisciplinerna. Den strategiska frågan är hur fakulteterna skall klara denna uppgift med krympande statsanslag och ökat beroende av andra, ofta kortsiktiga, finansierare som kräver snabba resultat inom strategiska områden.

Han pekade på att fakultetsanslagen för forskning inom naturvetenskap och teknik under många år gradvis minskat genom ett antal små besparingar. Under innevarande treårsperiod är sparbetaget ännu mer substantiellt, ca 10 procent. Vid den egna fakulteten hade en 15-procentig besparing och en 5-procentig omfördelning av fakultetsmedel gjorts inom det s k BOT-projektet. (BOT står för besparingar och

omfördelningar inom Teknisk-naturvetenskapliga fakulteten). Sundqvist framhöll att det är erkänt svårt att genomföra besparingar och omfördelningar i ett kollegialt system.

Sundqvist redogjorde för den metod som den teknisk-naturvetenskapliga fakulteten i Uppsala tillämpat. Metoden har inneburit att de olika ämnesområdena matematik och datavetenskap, fysik, teknik, kemi, biologi och geovetenskaper har fått föreslå besparingar och nysatsningar utifrån en strategisk planering för varje område. Dessa förslag har därefter utvärderats av två skuggfakulteter vid California Institute of Technology och University of Cambridge. Med råd av dessa skuggfakulteter har prodekanus och dekanus lagt ett förslag till besparingar. Fakultetsnämnden beslutade nyligen enhälligt om dessa förslag. I korthet innebär beslutet att verksamheten i fyra professorsprogram avslutas, fyra nya skapas och dessutom avsätts resurser till ett antal rekryteringstjänster för yngre lärare/forskare under de närmaste åren. Arbetet med BOT har visat att en stor gammal fakultet kan leva upp till det långsiktiga ansvar som fakulteterna har och vilket de är bäst lämpade att axla.

Sundqvist efterlyste en balans mellan den externt och internt finansierade forskningen. Han pekade på att den individ- eller forskningsgruppsorienterade forskningen nu tillförs omfattande nya medel genom tillkomsten av EU-organ och forskningsstiftelser. Borde då inte en del av de totala forskningsmedlen i landet avsättas för att stimulera dem som har det tyngsta och mest långsiktiga ansvaret för strategiskt långsiktig planering av forskning? Tillkomsten av sådana medel är minst lika viktig som att skapa nya fakulteter! Möjligen kan det vara så att det ena goda inte utesluter det andra goda.

En återkommande kritik och frågeställning i skuggfakulteternas kommentarer var den fragmenterade institutionsstrukturen. Den teknisk-naturvetenskapliga fakulteten består av några större och ett betydande antal mindre institutioner. De utländska bedöarna ifrågasatte om det var möjligt att i en sådan struktur skapa förutsättningar för strategisk planering av forskning, god forskarutbildning och god grundutbildning. För skapandet av nya universitet och fakulteter i Sverige inställer sig därför frågan: ”Vad krävs för att man ska skapa goda miljöer för väl planerad och väl utförd forskning, forskarutbildning och grundutbildning med forskningsanknytning”. Sundqvist hävdade att miljön måste vara stor, i varje fall minst så stor som en mycket stor institution vid våra större universitet. Till detta kommer dessutom kravet på en bred representation av basämnen. Sundqvist menade att han idag har svårt att tänka sig en fakultet inom naturvetenskap och även teknik som inte har forskningsaktiva disciplinrepresentanter inom samtliga av följande discipliner: Matematik, datavetenskaper, fysik, kemi och biologi. Om fakulteten ligger inom teknik krävs dessutom givetvis ett antal representanter för teknikvetenskaplig grundforskning. En planering enligt dessa minimikrav skulle möjligen, efter tillägg av ett antal lektorat, mellantjänster och doktorander, kunna leda

till bestämningen av en kritisk massa för en fakultet inom naturvetenskap och teknik. Med dagens och framför allt morgondagens behov av utbildning av naturvetare och tekniker med betydande ekonomikunskaper, språkkunskaper, juridikkunskaper etc ökar även kraven på en bred fakultetsstruktur inom en högskola.

Sundqvist framhöll att ett annat tungt ansvar som åvilar fakulteterna och universiteten som helhet är rekryteringen av akademisk personal. Det är kännetecknande, menade han, att övriga forskningsfinansiärer inte tar ansvar för anställning av personal. I detta sammanhang pekade han på att fler kvinnor måste kunna rekryteras till de naturvetenskapliga och tekniska områdena. Han såg emellertid ljus på denna utveckling även om åtgärder inom ett brett spektrum behöver vidtas för att öka kvinnornas andel bland den forskande personalen.

Det nuvarande tjänsteställningssystemet är, enligt Sundqvist mening, alltför fokuserat på rättskyddsaspekter för den enskilde. Dessa bör kunna uppehållas även om en större del av ansträngningarna inriktas mot införandet av sökprocedurer med internationella utblickar. Förnyelsen av våra fakulteter sker idag i alltför stor utsträckning genom anställning av tämligen seniora professorer. En större ansträngning för att rekrytera yngre lovande personer medan de ännu är flyttbara är angelägen. Här skulle en ny, av traditioner obunden fakultet, bli genom att aggressivt arbeta med internationella perspektiv i sökningsproceduren kunna skapa sig ett försteg i rekryteringsarbetet. Ett problem är dock uppenbart, en ny icke etablerad högskola kan ha svårt att utgöra en lockelse för en utomordentligt begåvad post-doc från exempelvis Berkeley.

Han formulerade avslutningsvis några rekommendationer till Högskoleverket med anledning av utredningsuppdraget.

1. Skapa inte nya fakulteter genom att ta resurser från de nu existerande. Om resurser tillförs bör man gå mycket långsamt fram med att skapa nya fakulteter och samtidigt se till att stärka de befintliga fakulteterna.
2. Om nya fakulteter skapas bör man utnyttja de befintliga fakulteterna genom att ge lärare/forskare vid de nya högskolorna delad fakultetstillhörighet under ett antal år. Inom denna ram kan man initialt lösa frågor vad avser underkriticitet med opponenter, betygsnämnder, tjänsteförslagsnämnder, studieplaner för forskarutbildning etc.
3. Utnyttja rådgivande organ i stil med nationella dekan konferenser etc för att skapa ett fakultetsmentorskap under en övergångstid.

4. Utnyttja benämningen universitet bara för de högskolor som uppfyller höga krav på representation av ett flertal av de tyngsta fakultetsområdena.

Efter dessa inledningar gav Agneta Bladh ordet fritt.

Dan Brändström pekade på den oklarhet som förelåg beträffande uppdraget till utredningen RUT 93 och det uppdrag som Högskoleverket fått beträffande fakultetsfrågan. Han kunde inte för dagen se om och hur RUT 93 kommer att yttra sig om fakultetsfrågan. Den fakultetsindelade anslagskonstruktionen är dock en fråga som diskuteras. Brändström menade att statsmakernas ställningstagande till frågan om utbyggnad av forskning och forskarutbildning till nya högskoleorter hänger intimt samman med anslagskonstruktionen. En utredare kan ju inte utan vidare föreslå ett system som skulle kunna medföra ökade kostnader för statsverket. Han pekade på att NFR riktat kritik mot de naturvetenskapliga och tekniska fakulteterna. Vidare är formerna för forskningsanknytningen vid de mindre och medelstora högskolorna under diskussion. Jämfört med andra länder så har Sverige en större andel externfinansierad forskning. Detta väcker frågor om balansen mellan extern och intern finansierad forskning. Samtidigt vet vi inte idag vilka resultat som kommer ut av Forskningsfinansieringsutredningen, FOF 95. Deras betänkande väntas i mars. Brändström konstaterade att det finns en rad intrikata problem som RUT 93 har att utreda innan betänkandet presenteras i mars-96.

Leif Lewin refererade till Inge Jonsson som beskrivit fakulteterna som konservativa. Lewin menade att det är bra med konservativa fakulteter i viss mening. Vetenskap bedrivs mellan motpolerna anarki - disciplin, därför behöver fakulteterna vara kritiska. Det "nya" måste klara den skepsis som det möter i fakulteten. Nya tvärvetenskapliga centra växer som svampar ur jorden. Det är därför viktigt att fakulteterna betonar ämnesförankringen. Men om det nya klarar fakulteternas prövning, är det viktigt att mottagandet sedan blir generöst och helhjärtat. Lewin menade att vi behöver de nya regionala högskolorna p g a studentexplosionen. Också de lärare som är verksamma där måste ha möjlighet till forskning. Inrättande av professorer följer som ett naturligt steg i denna process och kröner en bra miljö. Hur många professorer behövs det för att en kritisk massa skall uppstå? Lewin poängterade att han tyckte innebörden av kritisk massa som något som kan leda till explosion är en adekvat liknelse. När uppstår denna okontrollerade process som kan ge nya och spännande resultat? Alla kvantifieringar är vanskliga, men Lewin valde, som han sa att ge det "fyrkantiga" svaret: Tio professorer. Kvalitet och vetenskaplighet är en process som kräver en seminariekultur. Fakulteterna måste svara för att tjänsteställningarna blir korrekta. Samtalet är det viktiga i fakulteten.

På en fråga, om de tio professurerna måste finnas på plats genast, eller om de kan växa fram successivt, svarade Lewin, att de måste inrättas samtidigt. Det gäller att binda upp finansierarna så att professorsprogrammet förverkligas.

Tore Janson pekade på att de båda processerna, ökad grundutbildning och expanderande forskning, inte är symmetriska. Den naturvetenskapliga forskningen expanderar men utbildningen expanderar framför allt inom de samhällsvetenskapliga och humanistiska fakulteterna. Inom dessa ämnen har det blivit färre forskare per student. Detta är ett nationellt fenomen - kanske även internationellt. Det innebär att studenterna får en svag forskningsanknytning. Det finns ett rationellt skäl för staten att satsa på ökade forskningsresurser. Därigenom kan forskningsanknytningen i grundutbildningen stärkas. Det är däremot tveksamt att satsa på att bygga ut forskningen vid de mindre och medelstora högskolorna. För att bedriva forskarutbildning krävs en utbyggd seminariekultur, fler doktorer än professorer och stor bredd med många discipliner.

Hasse Odenö menade att basen i forskningen måste vara stark om man skall få tillgång till de externa forskningspengarna. Vi har nu i princip bundit upp hela fakultetsanslaget!

Rolf Torstendahl menade att forskningsråden och stiftelserna ger anslag utan att ta hänsyn till fakulteternas planering. Anslagen går till individbaserad forskning. Miljön spelar ingen som helst roll för de anslag som ges. Fakulteternas försök att planera strategiskt har små utsikter att lyckas. De har i princip endast den särskilda fakultetsresuren för detta ändamål. Ju mindre en fakultet är desto svårare är det att fullfölja de egna strategiska planerna. Torstendahl anslöt sig till tesen om tio professorer som ett slags minimum. Forskarutbildning, seminarieverksamhet, handledning och metodutveckling fordrar att många personer är verksamma. Enstaka personer är inte tillräckligt. Torstendahl varnade samtidigt för att det är så lockande billigt att inrätta professorer i humaniora.

Ulf Teleman erinrade om att den kritiska massan i de språkvetenskapliga ämnenas forskning och forskarutbildning vid universitetens institutioner i många fall är hotad. Humanistisk forskning och forskarutbildning är nästan helt beroende av statsmedel. Det är därför i dagens läge mer rimligt att satsa på de befintliga miljöerna än att tunna ut dessa ytterligare genom att bygga upp nya forskarutbildningar (t.ex. därför att sådan utbildning skulle bedömas vara relativt billig). Detta hindrar inte att de nya högskolorna kan ha forskning och delta i vanlig ordning i kampen om externa forskningsmedel. Ett problem med den nuvarande ordningen är den oklara relation som gäller mellan moderfakulteter och anknutna mindre och medelstora högskolor. Oavsett vad som händer med de senare högskolornas benämning och rätt till forskarutbildning bör

högskolorna göras helt autonoma, och samarbete mellan alla slag av universitet och högskolor bör ordnas genom bilaterala avtal i bägge parterers intresse och med klara gränsdragningar.

Staffan Ström påpekade att fakultetsanslaget för KTH:s del endast svarar för 40 procent av de totala FoFu-medlen. Samtidigt har de externa finansierarna svårigheter att självständigt fatta beslut om sina forskningssatsningar utan de kräver motprestationer från mottagande fakultet. Kravet på motfinansiering gör att utrymmet för fakultetens egna oberoende satsningar på nya områden blir drastiskt reducerat.

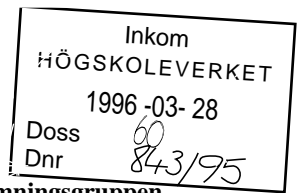
Ingemar Lind pekade på att de mindre och medelstora högskolorna är mycket olika. Diskussionen måste därför differentieras. De mindre högskolorna är inte heller regionala utan nationella. Hälften av studenterna i Örebro kommer inte från det egna länet.

Tom Ericsson tog upp det bekymmersamma rekryteringsläge som råder inom språkvetenskaperna. Han menade att det kanske går att rekrytera tio professorer men det finns inga personer att rekrytera till mellannivån. Detta är svårt redan idag även i Lund och Stockholm.

Roland von Bothmer pekade på de nya möjligheter som finns att bygga nätverk till följd av den nya tekniken. Man kan därför skapa en kritisk massa även om professurerna är utspridda i landet.

Agneta Bladh avslutade diskussionen med att tacka alla för värdefulla synpunkter i fakultetsfrågan. Hon redogjorde för den kvalitativa linje som Högskoleverket arbetar efter. De bedömningar som nu görs för inrättande av professurer bygger på att det finns en tillräcklig kvalitet i den befintliga verksamheten innan Högskoleverket kan fatta beslut om tillstånd att inrätta en professur. Denna kvalitativa linje ligger även till grund för det utredningsuppdrag som myndigheten nu har att ta ställning, dvs frågan vad som erfordras för att bedriva forskarutbildning. Beträffande resursfrågan pekade hon på de möjligheter som överföringen av arbetsmarknadsresurser till grundutbildningen kan medföra. När det gäller finansiering av forskning vid de mindre och medelstora högskolorna finns det som regel regionala pengar att tillgå. Däremot, menade hon, är frågan om finansiering av forskarutbildningen betydligt mer allvarlig eftersom den är ett mycket långsiktigt åtagande.

Bilaga 2

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professurer
1996-03-28**

KRITERIER FÖR INRÄTTANDE AV PROFESSURER OCH FÖR ATT BEDRIVA FORSKARUTBILDNING MED EXAMENSRÄTT

Den av Högskoleverket tillförordnade bedömningsgruppen för inrättande av professurer vid högskolor utan egen fakultet har i uppdrag att förbereda Högskoleverkets beslut och yttrande i följande frågor:

I. Det första uppdraget gäller inrättande av professurer vid högskolor som saknar egen fakultet. Uppdraget innebär a) att gruppen skall utveckla kriterier som skall ligga till grund för bedömningarna om inrättande av professurer och b) att förbereda Högskoleverkets beslut om rätt att inrätta professurer vid högskolor som sökt sådan rättighet. Den senare frågan, dvs beslut om rätt att inrätta professur i visst ämne vid viss högskola, behandlas inte inom ramen för denna promemoria. Bedömningsgruppen kommer i ett senare skede att ta ställning i de aktuella ärendena.

II. Det andra uppdraget innebär att gruppen skall utveckla kriterier för vad som erfordras för att göra det möjligt för en högskola som för närvarande saknar fasta forskningsresurser a) att specialisera sig på viss inriktning och inom denna bedriva forskarutbildning och utfärda doktorsexamina och b) att få generell rätt att bedriva forskarutbildning och utfärda doktorsexamen.

Gruppens principdiskussion har sin utgångspunkt i det synsätt den anlägger vid genomförandet av uppdraget att granska ansökningar från mindre och medelstora högskolor att få inrätta professurer. Gruppen har haft diskussioner med ett antal företrädare för högskolesektorn vid en av Högskoleverket anordnad konferens 1996-01-29. Synpunkter som framkommit vid detta och tidigare anordnade möten med företrädare för högskolesektorn har beaktats. Bedömningsgruppen har också beaktat förslag till alternativa organisatoriska former för ledning av den vetenskapliga verksamheten som inhämtats av Högskoleverket från ett antal högskolor. Gruppen har även inhämtat synpunkter och information under de besök som gjorts vid högskolor som sökt om att få inrätta professurer.

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professorer
1996-03-28**

Motivet för att inrätta professorer vid högskola utan egen fakultet är enligt propositionen grundutbildningens behov av forskningsanknytning. Gruppen har i detta sammanhang inte tagit ställning till behovet i en bredare mening, dvs om det finns ett nationellt behov av fler professorer i ämnet X, inte heller om behovet har speciell relevans för den region som högskolan är belägen i. I den decentraliserade beslutsmodell som råder inom högskolesektorn är det varje högskolas ansvar att fatta beslut om det långsiktiga värdet av att inrätta en professur i ett visst ämne. Det är därvid viktigt att beakta att det söktryck som idag finns från studenterna i vissa ämnen kan komma att förändras över tid, bl a med hänsyn till möjligheterna att få arbete efter avslutad utbildning. Den risk för överetablering av professorer i vissa ämnen som finns till följd av strukturen på dagens söktryck måste varje högskola själva bedöma. Det är angeläget att beakta att uppbindning av resurser i nu aktuella professorer kan minska möjligheten att längre fram etablera professorer i då mer aktuella och eftersökta ämnen.

Högskolorna ansöker i många fall om att inrätta professorer i samma ämnen. Det innebär att vissa ämnen på relativt kort sikt kan tillföras ett flertal professorer. Bedömningsgruppen har i detta sammanhang inte tagit ställning till kvaliteten i rekryteringsbasen, dvs om det finns ett tillräckligt antal professorskompetenta forskare inom ett visst ämne som kan tänkas söka professuren. Det ankommer på respektive tjänsteförslagsnämnd att avgöra om kompetensen hos de sökande håller en internationell nivå. Ansvaret för att kvalitetskraven upprätthålls genom hela proceduren ligger på högskolans egna organ. Det är i rekryteringssituationen centralt att inte endast välja den bland de sökande som är mest kvalificerad utan också att beakta att en nivå i paritet med nationella och internationella kvalifikationskrav upprätthålls.

Vid de nuvarande mindre och medelstora högskolorna omfattar forskningsbudgeten som regel 10-15 MSEK, inräknat externa medel. För ett normalt svenskt universitet av idag är motsvarande siffra hundra gånger så stor. Tilldelas högskolorna forskningsresurser från staten i samma omfattning i relation till grundutbildningen som idag görs till universitetet (25% av grundutbildningsanslaget) kommer dessa högskolor ändå att vara en faktor tio mindre än ett "normaluniversitet". En situation med två storleksmässigt helt skilda slag av universitet syns ofrånkomlig.

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professurer
1996-03-28**

Gruppen anser att frågan om finansiering av forskning vid ytterligare högskolor måste lösas genom politiska beslut, främst på central nivå. Dessa beslut bör dock fattas på basis av en grundlig analys av kvalitetsmässiga förutsättningar och behov. I sin bedömning begränsar sig gruppen till en sådan analys.

I. Inrättande av professurer

Bestämmelserna för inrättande av professurer finns i högskoleförordningen kap 4, 3 §. *"Tjänster som professor får inrättas vid en sådan högskola till vilken en fakultet är knuten eller där konstnärligt utvecklingsarbete bedrivs.*

Efter tillstånd av Högskoleverket i fråga om varje tjänst får tjänster som professor inrättas också vid andra högskolor. Högskoleverket skall ge ett sådant tillstånd, om forskningens kvalitet och omfattning inom det aktuella vetenskapsområdet vid högskolan är tillräcklig. Av tillståndsbeslutet skall framgå till vilken fakultets verksamhetsområde tjänsten skall höra, varvid avvikelser från bilaga 2 får göras."

Enligt den proposition som ligger till grund för riksdagsbeslutet om inrättande av professurer vid de mindre och medelstora högskolorna anges det huvudsakliga skälet vara att stärka forskningsanknytningen i grundutbildningen.

"För att stärka grundutbildningens forskningsanknytning föreslås att mindre och medelstora högskolor - efter prövning - skall ges möjlighet att inrätta professurer" (Prop. 1994/95:100, sid 103).

I propositionen anges två vägar att nå en sådan stärkt koppling mellan grundutbildning och forskning:

"Detta bör ske dels genom att dessa högskolor erbjuds möjlighet att själva inrätta och tillsätta professurer, dels genom ett stärkt kontaktnät mellan dessa högskolor och universitet och högskolor med fakultet " (Prop. 1994/95:100, sid 104).

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professurer
1996-03-28**

Mot bakgrund av riksdagsbeslutets utformning har gruppen utgått från grundutbildningens behov av forskningsanknytning. Detta behov har vi i vår principdiskussion ställt mot en bedömning av den befintliga kvaliteten och omfattningen i forskningen. Vid den senare bedömningen har vi särskilt beaktat utvecklingsmöjligheterna, dvs vad som kan betecknas som "potentialen" i fråga om forskning i ämnet vid den aktuella högskolan. Forskningsverksamheten ses som ett brohuvud för att förstärka forskningsanknytningen i grundutbildningen. Härvid är högskoleledningens ambitioner och långsiktiga prioriteringar av stor vikt. Det kan gälla en intern omfördelning av resurser för att stödja underfinansierade ämnen, t ex språk.

Förordningens utgångspunkt om att det vid en högskola redan skall finnas forskning av tillräcklig kvalitet och omfattning kan tyckas motsägelsefull. Mot detta kan anföras att en ensam professur i ett i övrigt forskningspassivt ämnesområde knappast kan vara av större nytta. Det ankommer på högskolorna att genom rekrytering och andra åtgärder initialt stödja de forskningssvaga områdena de anser vara av långsiktig strategisk betydelse.

Kriterier

Grundutbildningens behov:

1. Aktiviteten på C- och D-nivån

Beträffande grundutbildningens behov av forskningsanknytning har bedömningsgruppen i första hand fäst avseende vid antalet studerande på nivån 41-80 poäng (dvs C- och D-kurser) i det aktuella ämnet vid högskolan.

En faktor som i detta sammanhang kan beaktas är examensfrekvensen främst på C- och D-nivån. Ett sätt att mäta denna är att se på relationen årsstudieplatser - helårsprestationer. Detta mått måste dock användas med stor försiktighet eftersom det inte mäter de kvalitativa aspekterna på utbildningen.

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professorer
1996-03-28**

2. Magisterexamensrättigheter

Rättigheter att utfärda magisterexamen i visst ämne är enligt gruppens bedömning ett centralt kriterium.

Vetenskaplig kvalitet, omfattning och miljö:

Beträffande den befintliga och potentiella kvaliteten i högskolans verksamhet har gruppen utgått från följande faktorer:

1. Lärarnas kompetens utgör det mest centrala kriteriet. Detta kriterium har flera komponenter:

a. Akademiska meriter, dvs förekomsten av disputerade lärare och lärare med docentkompetens samt biträdande professorer.

b. Lärarnas möjligheter till kompetensutveckling. Det rör de disputerade lärarnas möjligheter att forska i tjänsten. För de odisputerade lärarna gäller det deras möjligheter att aktivt delta i forskarutbildning.

Beträffande lärarnas kompetens går det inte att dra någon skarp gräns mellan kvantitet och kvalitet. Antalet disputerade lärare i ett visst ämne är en viktig kvalitetsvariabel i sig, liksom djupet och bredden i deras forskningsmeriter.

c. Lärarnas publicering. Det gäller kvantitet i form av böcker och publicerade artiklar liksom deras kvalitet. I det senare fallet kan ofta kvaliteten bedömas utifrån vilka nationella och internationella tidskrifter artiklarna är publicerade i, dvs om de genomgått en vetenskaplig granskning före publicering. Här bör dock skillnader mellan ämnen beaktas.

d. Nationella och internationella kontakter och nätverk. Även förekomsten av gästföreläsare, nationella eller internationella, är ett kvalitetskriterium, liksom gemensamma seminarier med andra universitet eller högskolor, nationellt eller internationellt. Detta kan ske genom att man reser till varandra och träffas, videokonferenser, e-mail,

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professurer
1996-03-28**

internet etc. Överhuvudtaget är frågan om lärarnas nätverk utanför den egna högskolan en central faktor. Den avvägning som här får göras är i vad mån den egna mindre miljön kompenseras med ett livaktigt nationellt och internationellt kontaktnät.

2. Förekomsten av högre seminarier.

Även vid högskolor utan fasta forskningsresurser förekommer så högre seminarier. Vanligen träffas högskolans lärare och doktorander, med hemvist vid högskolan, samt studenter på C- och D-nivån för att diskutera egna utkast, rapporter och projekt/examensarbeten.

De högre seminarierna kan äga rum ämnesvis eller, om det är för få individer i ett ämne, gemensamt för en grupp närliggande ämnen. I det senare fallet handlar det om att i en flervetenskaplig miljö skapa den kritiska massa av idéer och perspektiv som är nödvändig för en dynamisk forskningsmiljö. Bedömningsgruppen har här att ta ställning till bredden och djupet i verksamheten. Den flervetenskapliga miljön kan skapa mångfald och perspektiv på forskningsproblemen. Samtidigt måste en avvägning göras mot den fördjupning av metoder och teorier som ett ämne kan erbjuda. Den vetenskapliga produktionen är idag långt mer omfattande än för några decennier sedan. Forskningens specialisering innebär att det är allt svårare för en ämnesföreträdare att hålla kontakten med forskningsfronten inom alla de specialinriktningar som finns inom det egna ämnet.

3. Uppsatser på C- och D-nivån

Kvaliteten på uppsatser författade på C- och D-nivån är ett kvalitetskriterium.

4. Ekonomiska och fysiska resurser

Det är av största vikt att grundutbildningen kan genomföras på ett kvalitativt tillfredsställande sätt för att kunna utgöra bas för en god forskningsöverbyggnad. Grundutbildningen måste därför ha ekonomiska resurser för att kunna anställa tillräckligt antal lärare och genomföra undervisning i den utsträckning som krävs för att nå acceptabla resultat. Det problem som här berörs gäller framför allt de främmande språken, som med

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professorer
1996-03-28**

dagens prislappssystem inte har tillräckliga statliga resurser för att kunna utföra sitt "dubbla uppdrag", dvs att både meddela teoretisk undervisning och bedriva muntlig och skriftlig språkfärdighetsträning. Vikten av att detta problem måtte lösas har med stor skärpa framhållits i den nyligen framlagda nationella utredningen om forskarutbildningen inom det språkvetenskapliga området ("Ekonomi på institutionerna", sid 40-41). En bedömning har gjorts av i vilken utsträckning de enskilda högskolorna med stöd av lokala medel har tillfört språkämnen tillräckliga grundutbildningsresurser.

En bedömning har likaså gjorts av om behovet av lokaler är rimligt tillgodosett. För experimentella ämnen skall det finnas laboratorier i sådan omfattning och av sådan kvalitet att de är i paritet med motsvarande faciliteter vid universiteten.

5. Bibliotek

Även bibliotekets lokaler med antal läsplatser, grupprum och datorkommunikation i vid bemärkelse har ingått i bedömningen. Gruppen har även sett på bokanslagets storlek och högskolans IT-policy. Även här får som regel en avvägning göras mellan det traditionella bokanslagets storlek och den utveckling som skett beträffande högskolans och dess studenters tillgång till nationella och internationella databaser, elektronisk tillgång till tidskrifter och andra tjänster. Även möjligheterna till interurbanlån har beaktats. Samtidigt bör bibliotekets funktion som mötesplats beaktas som en viktig del av en högskolas miljö.

6. Ämnesbestämning av professorer

I 4 kap 20 § Högskoleförordningen föreskrivs, att ämnet för en tjänst som bl a professor skall bestämmas innan tjänsten kungörs ledig. Bedömningsgruppen granskar huruvida den tilltänkta ämnesbeskrivningen är rimlig sett utifrån ämnets bredd och djup. För specialiserade professorer beaktar bedömningsgruppen huruvida motsvarande ämnesbeskrivning finns representerad nationellt eller internationellt.

7. Forskningsinriktning

Det finns ett värde i om en högskola strävar mot att utveckla en eller flera samordnade forskningsinriktningar. En intellektuellt sammanhållen miljö med en gemensam

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professorer
1996-03-28**

teoretisk/metodologisk bas har visat sig vara en mer fruktbar miljö för doktorander än miljöer som saknar en gemensam plattform.¹

Fyra beslutssituationer

De avvägningar och de problem som bedömningsgruppen har att ta ställning till kan beskrivas på följande sätt:

		Befintlig kvalitet och omfattning	
		Hög	Låg
Grundutb. behov	Stort	ruta 1	ruta 2
	Litet	ruta 3	ruta 4

Ruta 1 Hög befintlig kvalitet och stort behov i grundutbildningen

Denna beslutssituation är oproblematis. I de fall där grundutbildningens behov är stort och den befintliga kvaliteten i ämnet är hög bör en professor inrättas.

Ruta 2 Låg befintlig kvalitet men stort behov i grundutbildningen

Avvägningarna i denna beslutssituation är mer grannliga. Det stora behovet i grundutbildningen väger tungt i bedömningen. Problemet med en låg kvalitet kan betraktas på två sätt. Det ena är att inte inrätta en professor på den låga kvaliteten i verksamheten. Det andra sättet är att stärka kvaliteten genom att inrätta en professor. Men det kan inte förutsättas att en solitär professor kan kompensera en låg nivå och skapa de förutsättningar som grundutbildningen behöver. Här måste en avvägning av hela miljön vid högskolan göras. En central fråga är om professuren ingår i ett större professorsprogram vid högskolan med professorer i angränsande ämnen som kan tänkas stötta varandra och gemensamt skapa en

¹se Bennich-Björkman, L 1996. Promoting Progress in the Social Sciences: Institutional choices and scholarly performance in Swedish university departments. (Forthcoming)

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professurer
1996-03-28**

bra miljö. Det kan även förhålla sig så att inrättandet av en professur kommer att underlätta högskolans rekrytering av disputerade och docentkompetenta lärare.

En bedömning måste göras i varje enskilt fall huruvida det finns en utvecklingspotential som inrättandet av en professur kan tänkas stärka och högskolan därmed tillföras fortsatt forskningskompetens.

Ruta 3 Litet behov i grundutbildningen men hög kvalitet i den befintliga verksamheten

Om det inte föreligger ett behov i grundutbildningen, p g a få studenter, saknas det enligt riksdagsbeslutet grundläggande skäl för att inrätta en professur. Ett stärkande av forskningsmiljön som sådan ligger utanför bedömningsgruppens mandat och uppgift.

Ruta 4 Litet behov i grundutbildningen och låg kvalitet i den befintliga verksamheten

Denna beslutssituation får anses oproblematiske. Eftersom behovet i grundutbildningen är lågt, p g a få studenter, finns det inga starka motiv att i den nu aktuella ordningen stärka kvaliteten i den befintliga verksamheten. Utan en konstaterad forskningspotential skulle en sådan satsning med stor sannolikhet misslyckas.

Av det ovan anförda, beträffande kriterier och beslutssituationer, framgår att frågan om inrättande av professurer inte kan hanteras genom upprättandet av checklista med (kvantitativa)kriterier. Det går inte heller att sätta upp generella kriterier eller mål för högskolorna och deras ämnesinstitutioner om vad som exakt erfordras för att i framtiden få inrätta en professur. Varje tilltänkt professur måste bedömas för sig och en rad avvägningar är nödvändiga i varje enskilt fall.

II. Vad erfordras för att en högskola skall kunna bedriva forskarutbildning och utfärda doktorsexamina?

Den pågående prövningen av ansökningar om egna professurer avser inte rätten att bedriva forskarutbildning och utfärda doktorsexamen. För sådan rätt måste krävas att en viss kvalitet och kvantitet ifråga om vetenskaplig verksamhet redan har uppnåtts vid den

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professorer
1996-03-28**

aktuella högskolan och inom det ifrågavarande ämnet där. En egen professur kan vara motiverad om det föreligger ett klart behov av att en omfattande grundutbildning i ämnet får en starkare forskningsanknytning och utsikterna, med hänsyn till redan befintlig vetenskaplig kompetens och aktivitet i ämnet, ter sig goda att med en sådan tjänst nå en tillfredsställande omfattning och nivå av vetenskaplig verksamhet. Enligt gruppens synsätt utgör ett ämnes och en högskolas utveckling en process med olika urskiljbara nivåer. Därvid förutsätter rätt att bedriva forskarutbildning och utfärda doktorsexamen en ytterligare konsolidering av den vetenskapliga verksamheten utöver vad som krävs för att få rätt att inrätta professorer.

Den nuvarande fakultetsorganisationen syftar till att garantera såväl det enskilda ämnets som den aktuella enhetens (fakultetens/högskolans) nivå i vetenskapligt hänseende. För rätt att få utfärda doktorsexamen inom ett eller flera fakultetsområden måste krävas att det finns en kvalitetskontroll av den karaktär som fakultetsorganisationen representerar. De olika uppgifter som enligt högskolelagen vilar på fakulteter och fakultetsnämnden är alla inslag i den kvalitetssäkring av forskningen som är en förutsättning för en internationellt slagkraftig forskarutbildning.

En delfråga i utredningen rör förutsättningarna för att en högskola utan fasta forskningsresurser skall kunna specialisera sig på en viss inriktning och inom denna får rätt att bedriva forskarutbildning och utfärda doktorsexamen. Om det vid en samlad bedömning anses lämpligt att en sådan begränsad examensrätt skall kunna beviljas bör den enligt gruppens mening förutsätta en konstaterad nivå beträffande forskningsdjup och forskningsbredd som i sig möjliggör en god forskarutbildning i ämnet.

Det bör kunna förutsättas att de enskilda högskolorna själva står för den grundläggande bedömningen av vilken nivå man uppnått. För en sådan bedömning bör de beskrivningar av olika kriterier som lämnats i samband med prövning av magisterexamensrätt och professorsprövningar kunna tjäna till viss ledning. Därutöver anges i det följande de närmare krav som bör ställas. Det skall här återigen betonas att det inte kan och bör handla om någon matematisk beräkning. Istället måste det bli fråga om en klart redovisad sammanvägning av olika faktorer.

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professorer
1996-03-28**

Om en högskola anser sig i vetenskapligt hänseende ha nått den nivå som erfordras för att ansvara för forskarutbildning inom ett eller flera fakultetsområden bör en fakultetsorganisation kunna etableras där. Beslut härom bör förutsätta en prövning i linje med de prövningar som har skett och för närvarande sker i fråga om magisterexamensrätt och rätten att inrätta egna professorer.

Frågorna om hur och i vilka organisatoriska former nya högskolor bör få fasta forskningsresurser är grundläggande för den fortsatta utvecklingen av svensk högre utbildning. Enligt gruppens mening bör man inte låsas av traditionella former men väl undvika arrangemang som riskerar att mötas med misstro inom den akademiska världen. Enligt gruppens mening bör en ordning med fakulteter, som kan garantera oberoende och långsiktighet i verksamheten, gälla. Dessa behöver dock inte utformas efter mönster från nuvarande fakultetsindelning. Gruppen vill emellertid betona att de regler som högskolelagen och högskoleförordningen stipulerar även skall gälla för nybildade fakulteter. Den successiva övergången till självständighet i ansvar för forskning som här tecknas bör gagna såväl kvaliteten i svensk högre utbildning och forskning som de enskilda högskolornas framtida utveckling.

Som övergripande kriterium för inrättande av fakulteter måste gälla att:

- Högskolan kan ansvara för att forskarutbildningen inom ett mer eller mindre avgränsat vetenskapsområde har lägst den kvalitet som liknande utbildning vilken bedrivs vid universitet och högskolor. All forskarutbildning i landet måste hålla en rimlig internationell standard.

För att upprätthålla detta krävs följande:

- Det skall finnas ett rimligt stort rekryteringsunderlag vid en forskarutbildande högskola, d v s ett visst antal C- och D-studenter. Många studenter på de högre grundutbildnings-nivåerna leder också till en frekvent seminarieverksamhet som delvis kan integreras med forskarutbildningen.

- Med hänsyn till att uppgiften för en professor på en institution som önskar bedriva forskarutbildning avser insatser både inom forskarutbildning och grundutbildning krävs det

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professurer
1996-03-28**

att det finns andra lärare med doktors- och docentkompetens. Denna mellannivå är nödvändig för att kunna hålla en god handledarkapacitet i forskarutbildningen. I annat fall bör institutionen avstå från forskarutbildningsuppdrag och koncentrera de mest kvalificerade lärarnas arbete till C- och D- nivåerna.

- Utbildningen av en doktorand är ett relativt långsiktigt åtagande. Det är av stor betydelse att högskolorna kan visa att man är tillräckligt attraktiv för att kunna behålla de mest kvalificerade lärarna under en längre tid. Med endast ett fåtal docent- och professorskompetenta lärare är högskolorna mycket sårbara på de högsta utbildningsnivåerna.

- Det krävs att högskolan i sin helhet har goda ekonomiska och infrastrukturella förutsättningar för att bedriva vetenskaplig verksamhet. De måste finnas tillräckliga ekonomiska resurser för de enskilda ämnena i förhållande till deras pedagogiska och vetenskapliga behov, tillfredsställande litteraturförsörjning, goda tekniska resurser (datasalar, datornätverk, multimediamanläggningar m m).

- Om det inom ett ämnesområde, eller ett antal näraliggande ämnesområden, vuxit fram en miljö som innefattar professurer och ett 10-tal aktiva forskare med minst docentkompetens och om forskningen delvis stöds med anslag från regeringen så att även rent inomvetenskapliga problemställningar kan bearbetas, kan det enligt bedömningsgruppens mening vara motiverat att denna miljö tilldelas rätten att examinera i forskarutbildningen. Det bör därvid beaktas att den s k "kritiska massan" troligen varierar mellan olika forskningsområden. De laboratoriebundna miljöerna arbetar under andra förutsättningar än t ex de humanistiska ämnena. Meningsfull samvaro kan skapas på olika sätt. Teknikutvecklingen kan här bjuda nya möjligheter till nationella och internationella kontakter. Nätverk kan fungera som supplement till den egna miljön.

- Det måste finnas tillräckligt många ämnesområden med företrädare med hög vetenskaplig kompetens för att kunna bilda en kompetent fakultetsnämnd. Detta i sin tur indikerar att det bör finnas minst fem eller sex sådana kvalificerade ämnesområden inom det tilltänkta fakultetsområdet. Fakulteter med gles kompetens, dvs att man är stark inom flera avgränsade men disparata områden, bör undvikas.

**Pm från Bedömningsgruppen
för inrättande av professurer
1996-03-28**

- Det krävs dessutom väl fungerande ämnesinstitutioner eftersom dessa utgör basen i en fakultets verksamhet. Dessa utgör själva grunden för en disciplinär forskarutbildning.
- Oberoende och långsiktighet är två nyckelbegrepp i en fakultets verksamhet. Det innebär att det måste finnas förutsättningar för en fakultet att göra självständiga prioriteringar och fatta långsiktigt bindande beslut om framtida forskning och forskarutbildning. De fasta forskningsresurserna måste vara av den omfattningen att de balanserar externa medel för forskning och forskarutbildning.
- Forskarutbildningen skall ha viss bredd. Det är angeläget att den har långsiktigt stöd från angränsande vetenskapsområden inom den egna högskolan.
- Fakultetens medlemmar måste sammantaget kunna visa upp ett mångfacetterat nationellt och internationellt nätverk. Detta skapar bredd och djup i fakultetens arbete samtidigt som det ger en aktiv kontakt med forskningsfronten.
- En fakultetsorganisation i enlighet med bestämmelserna i högskolelagen och högskoleförordningen måste ha etablerats innan examensrättigheter för forskarutbildning kan beviljas. Examensrätten bör därvid vara generell.

Bilaga 3

